vajdaság
előretolt helyőrség
IRODALMI-KULTURÁLIS MELLÉKLET
2021. január 16. IV. évfolyam 1. szám

5 Silling István: Dunatáji asszonysors
6–7 Kortárs költők versei
15 Kurcz Ádám István: Gion Nándor életműkiadásának 7. kötetéről

vezérvers

Tomić Glória

apró részlet a hozzád írt levelemből

rajtad kívül senki sem értette
miért láttam gyönyörűnek a halált
ha anyámnak beszéltem róla
beküldött a gyerekszobába
ma is arra kér inkább hallgassak
talán megtanulta szeretni a csönd hangját
három gyerek mellett annyira
nem is lehetett nehéz
tudod nálunk mindig tabu volt ez a szó
akárcsak az a *másik*
szerintem az ember azért fél tőle
mert nem tapasztalt eleget az ismeretlenből
vagy csak mi ketten gondoljuk így?
ha kopogást hallok a gyerekszoba ajtaján
mindig azt képzelem
remegő kezekkel jön értem
de szerintem fél elvinni ilyen fiatalon
ha nem hallok semmit
elképzelem hogyan ringatja a szél
az uborkafánk leveleit
közben jön egy másik emlékkép
Sári néni zongorájáról
amit háromszor körbefutottam
mielőtt a tengerre indultunk
azt is elképzelem
hogyan sírna utánam az anyám
de ilyenkor mindig megijedek
és kinyitom a szemem

novella

KÖD ÉS SZÜRKESÉG

Bence Lajos

Lélekmarcangoló idő, januárban végig. A legvége sem különb: ilyenkor szoktak az emberek fegyvert fogni, vagy nyúlnak kötél után. A kilátástalanság az égig ér. A madarak is elvonultak, a galambok és a varjak is, csak néhány ember lépeget az utcán, szinte futólépésben. Volt szomszédom a síelők futólépteit-siklását utánozva lépeget, valószínűleg így edz, mert manapság minden a kondícióról szól, meg a testedzésről.

Régen mi is, már akinek volt sítalpa, így jártuk a határt, fácánok, foglyok nyomait kutatva. A beszaribbak a falu végén gyülekeztek, sóvárogtak az elvonuló, rapsic érdeklődésű határnézőbe igyekvők után. Ha visszajöttek, meg-megkérdezték: kipróbálnánk-e mi is? S mivel senki nem merte mondani, hogy dehogyis, nem, hát a síléc körülményes felcsatolását követően próbáltunk időt nyerni. – Hol is lehetnek fácánok? – az átlátszó kérdés után általában véget is ért a tanfolyam, próba: pofonnal kísért röhögés, majd megvető mozdulat.

A sorban állók szinte mindegyike számára a föntiek szerint végződött a sípróba, ezért nem is nagyon feszegettük a témát. Inkább maradtunk a nagyon kezdetleges szánkóinknál – sámli alakú, fémpánttal talpalt löködönc –, tréfálkoztunk is vele, remekül siklott a jégen s a fagyos hófelületen is. Fönn szikrázó nap, a nap közben olvadásnak induló hóból gyenge ereszvíz (östökcsöpögő), éjszaka kemény fagyok... Valahogy ilyen volt a Szent Pál-nap környéki időszak. A február már lazábbnak számított, szűnt a gyerekek rajongása is, inkább a tűzhely mellett játszadoztunk, facsigát csapdostunk, esetleg kártyáztunk. (Könyv csak ritkán került elő, ha a tankönyvön kívül akadt egyáltalán más a mestergerenda nélkül épült, stukatoros mennyezetű szobákban.)

Anyámék meg passzióból cekkert kötöttek, ami komoly bevételi forrásnak számított. S az átvételre, Lendvára vagy Csáktornyára való utazásra is módot adott, meg egy kis pénz is jutott a konyhára. Leginkább a tökmagköpesztés és a rengeteg történet maradt meg az emlékezetemben, meg a versenyszellem, hogy kinek lesz több a végén, kinek a kupaca lesz szélesebb, nagyobb. A tollfosztásokat csak hírből ismertük, a nagylányok itt kapták az első legényfogó tanácsokat, amelyek a fiatalembernek a „kengyelénél” való fogásának obszcén módozatát éppúgy magukban foglalták, mint a gyomron keresztül történő, finom ételekkel való „fogás” lehetőségét. Egyben azonban mindegyik ajánló egyetértett, hogy a kezdeményezést még véletlenül se bízzák a jobbára „mámászi” fiúkra, mert akkor az egészből nem lesz semmi.

A borzongató történetek a sötét utcán is folytatódtak, különleges kabátjukat kifordított figurákkal, kikről másnap is regéltek a pletykálók, akik arról is tudomást szereztek, hogy a sötétség leple alatt csók is elcsattant. S nem is csak a leány és fiú, hanem tévedésből az egyneműek, két bajuszos között.

Hát ebből is volt botrány bőven, ahogy a farsangi beöltözések leple alatt szövődő, kissé rosszul időzített szerelmek felébredéséből is, amelyek húsvétig szunnyadásra voltak ítélve. S csak pünkösd táján lángoltak fel újra. S akkor ismét lángolt a tűz, dúlt a szerelem...

esszé

A CSEND HANGJAI

Klamár Zoltán

„Legyen csend, fehérség, dermedt tisztaság. Legyen vége valaminek.

Egyszer úgyis vége lesz. Essél csak, hó. Oly ismerős ez a makacs némaság!

Így kezdődött valami, s talán így lesz vége. Szokjunk hozzá.”

Márai Sándor

Lassan hozzászokunk, hogy a hó fehérsége már évek óta hiánycikk karácsony táján, még mutatóba sem látunk belőle, pedig nagyon kellene a havas fotó az s. k. kreált üdvözletekhez, amelyeket a világhálón szoktam küldözgetni! Így aztán nem csoda, hogy a jégcsapokra, dérre fanyalodtam, igaz, kevésbé hangulatosak, mégis a nem létező, kemény téli hidegre emlékeztetnek.

A Photoshop nem az én műfajom. A képek utólagos átszabása sosem hozott lázba... Ezért hiányzik a decemberiekről a fehérség és a hóhulláshoz kapcsolt puha, alig hallható nesz ígérete: a hópelyhek tánca. Marad a kényszerű csend, főként világjárvány idején, amikor is hatóságilag tilos este nyolc után mászkálni, petárdázni meg főleg.

A rendeletnek talán az érzékeny fülű kutyák gazdái örülnek a legjobban. Bezzeg a miénk! Zsömleszínű labradorunk, Mázli – igazából keverék, de kinézetén nem látszik – szerencsére jó idegzetű, és rendre a házából pislog az év végi zajos világra. Nem szökik meg, nem nyüszít reszketve, nem bújik el, nem érdekli a durrogás, a villózó fények.

Csak a postás ne jöjjön, mert akkor előbújik belőle a fenevad! Még be sem fordult az egyenruhás az utcába, amikor a kutya már fölálló sörénnyel, fülsértő hangerővel töri meg a ház, a kert, az utca egyébként idilli csendjét... A rituálé megszokhatatlan. Hanyatt-homlok rohanok, a legrejtettebb zugokból bújok elő, Mi a baj? kiáltással. Csak a postás! – mondja feleségem. Ám az izgalmaknak igazából akkor van vége, akkor lesz újra úrrá a nyugalom és a csend, ha elment a hivatalos ember. Mindehhez hozzászokni nem lehet, legfeljebb elviselni tudom.

Kertünk téli csendje

Fák, bokrok állnak a ház mögötti funduson dermedt, de hótalan némaságban, csupaszon, már-már egymás sarkába lépve. Micsoda képzavar! Már hogyan is léphetének a gyökerükkel kapaszkodók? A kerti zsúfoltságot szemlélve mégis úgy tűnik, mindez lehetséges. Talán a szél miatt alakul ki bennem ez a képzet, mert néha megrázza az ágakat, amelyek olyankor búcsút vesznek zöld színben pompázó, peregve aláhulló levelüktől. Mindez olyan, mintha utánuk mozdulnának... Azt mondják, azért van így, mert az ősz hosszú volt, és meleg, a lehűlés meg egyik napról a másikra, minden átmenet nélkül érkezett. Csak a renitens meggyfa nem vett minderről tudomást. Lombja zöldből lángvörösbe hajlott, és sárgulás előtt lehullott.

A fű avarszőnyeg alá bújt, hogy ne lássa a zsúfoltságot, ne hallja a csendet alkalmanként felverő feketerigókat.

Nézem a téli kertet, hallgatom a lehulló levelek neszét. Újra és újra ámultba ejt a sárga csőrű, szurokfekete tollú madarak kitartó kutakodása. Megiramodnak, majd legyezőszerűen szétnyitott farkukat billentve hirtelen megállnak. Kíváncsian lesnek be a lassan rothadó levelek alá, rovarokat keresnek, közben egymást is figyelik. Már nyoma sincs a tavaszi területféltésnek. Nem hangoskodnak, nem repülnek rá felborzolt tollal a riválisra.

Hó helyett csend borul a tájra, furcsa, áttetsző takaróként. Valójában többet mutat, mint amennyit elfed az ágak közé húzódott fátyolos köd.

Aztán messziről, mély, hullámszerű és nyugtalanító gépzaj szüremkedik a nyugalmat sugalló környezetbe. Tompa morajlás, amelyet nyilván a dombok szűrnek, vernek vissza, némileg útját állva a hang terjedésének. Percekre ledermedek. Még itt, a Galga mentén is egy régi, otthoni emlék jut eszembe: mély morajú ágyúszótól terhes késő őszi magyarkanizsai napok délutánjai, kora estéi... Már azt gondoltam, hogy rég elfeledtem a polgárháború rémét, de nem, elég egy öblös hanghullám, egy ónos égalj, és bevillan a távoli csatazaj emléke, no meg a frontokat megjártak vallomásai.

A frontvonal csendje

Ősz végére érkeztek meg a tartalékosok Vukovár környékére. A katonák ismerkedtek a tájjal és a faluval. A magas partról jól látták a Dunát, amely szélesen hömpölygött, és haragosan szürke volt. A folyóhoz simuló ártéri erdőkben szinte egész nap esti homály ült az ónos szürke ég alatt.

Az embereket körülvevő nyirkos levegőben lassan minden nedves lett: köpeny, bakancs, zubbony, sátorlap, de még a fegyver is, amely ott lógott mindenkinek a vállán. A napi eligazításon a tiszt mindig elharsogta, hogy a katona legjobb barátja a fegyvere, amelyet jó, ha csőre töltötten a keze ügyében tart! Pár hét alatt az emberek hozzászoktak a helyzethez, és a nap nagyobbik részében a tűzrevaló beszerzésével voltak elfoglalva: fákat vágtak ki, aprítottak fel, hogy legyen mivel fűteni.

Nemsokára megjelent a helyi bennfentes, egy torzonborz alak, aki kinézetre leginkább valami dél-amerikai gerillához hasonlított. Békeidőben talán csavargónak, jó esetben vadásznak nézhette volna az ember. A tartalékos hadnak csakhamar nélkülözhetetlen segítségévé lett, hiszen ő szabadon mozoghatott, számára nem létezett el nem hagyható körlet. Így aztán többnyire rábízták a cigaretta és a piperecikkek beszerzését.

A helybeli lakosokkal más volt a helyzet. Sokáig gyanúsan figyelték a katonákat. Főként azért, mert azok többsége egymás között számukra érthetetlen, idegen nyelven beszélt.

A járőrök mindig a kocsiúton mentek, és hangosan üdvözölték a kerítések mögül figyelő helyieket.

Egy idő után megszokták egymást. Elfogadták a háború furcsa békéjét.

Közeledett a karácsony. A katonák disznót vágtak, amelyet a falusiaktól vásároltak. A tor kicsit hangosra sikeredett, mert a gazdátlanná vált szőlőhegyi pincékből került némi pálinka és bor az asztalra.

Aztán valami furcsa dolgot tettek az egyenruhások: szentestére kitakarították az elárvult katolikus templomot. A korábban behordott szalmát az épület kertjébe vitték, a felborogatott padokat a templomhajóban a helyükre rakták, majd gondosan felsöpörtek, karácsonyfát állítottak.

Ezt látva a falusiak újra a kerítések mögé húzódtak, és elbizonytalanodva lesték az események további folyását. Dermedt csendben érkezett meg az újév.

A nyirkos, ködös hideg idő maradt, a katonák bőre alá bújt. A járőrök leváltásuk után a kályha melegét keresték, és a napok egyhangúan, eseménytelenül teltek. Közeledett a pravoszláv karácsony.

Ismét takarítottak, de most a szerb templomot.

Aztán elmúlt a tél csendje, el a nyirkosság. A tavaszi esők sártengerré változtatták a falut övező löszös dombhátat. Szél borzolta a tócsákat, lengette a lábon álló kukorica levelét. Az éhes őzek már jó-jó lerágták a csövekről a sárga szemeket. Noha ellenségnek nyomát sem látták, a járőrök mégsem mentek a tábla közelébe.

A napok egyre hosszabbak és melegebbek lettek. A tavaszidőben esetleges leváltásuk híre is eljutott hozzájuk.

Amikor begördültek a teherautók a váltással, a falubeliek házaik előtt állva figyelték az érkezőket, majd integetve búcsúztak a távozóktól. Aztán újra rátelepedett a tájra a bizonytalanság csendje.

*

A városban rég elült a csatazaj. A romok között kóbor kutyák verődtek falkába. Ép házak talán még mutatóba sem maradtak. A kivezető országút jobb és bal oldalán páncélosok voltak beásva égre meredő ágyúcsővel.

Tavaszodott. A katonák az egyre melegebb napsütésben utcabútorként kezdték használni az acélszörnyeket: padként, asztalként... A széles sárhányókra kiültek beszélgetni, vagy épp azokon ették a tábori konyhán készült ételüket. Hozzászoktak az ideiglenességhez.

Egyik nap délutánján némileg felbolydult a védvonal rendje: mesterlövészt kísértek a tiszt elé. A terepruhás katona egykedvűen ment az őt vezetők, őrzők között. A tiszt maga elé szólította egyik emberét azzal a paranccsal, hogy likvidálja a foglyot. Orvlövésznek nincs kegyelem, ez tudták mindannyian.

Elindult a két egyenruhás. Lassan, kimért léptekkel és néma csendben haladtak a nem túl messze lévő, színét vesztett, de álló és végeláthatatlan kukoricatábla felé.

Amikor már közel értek a széléhez, az elöl menő megszólalt: – Egész nap célkeresztben voltál. A távcsövön át jól láttalak. Fent ültél és napoztál, a tank tornyának vetett háttal. Aztán délfelé a sárhányóra terített kockás konyharuhára raktad a kolbászt, szalonnát, hagymát, kenyeret. Olyan jó ízűen ettél. Otthonról kaptad?

A mögötte haladó fegyveres szótlanul kísérte az összekötött kezű egyenruhást. Elérték a kukoricást. Már távol voltak az egységtől. – Milyen volt a konyharuha? – kérdezte a fegyveres. – Fehér, vékony kék csíkos kockákkal. Jó bicskád van, bár csak fanyelű... – Elég. Indulj, befelé!

Elindult hát a hórihorgas ember. A fegyveres megfordult, hátranézett, majd ő is belépett a takarásba. Átvágtak a zörgő levelű növények között. Hosszú percekig oldalaztak a zörgő levelek között. A tábla szélén a fegyveres megállította foglyát. – Mért nem lőttél le? – kérdezte. – Ne fordulj meg, csak válaszolj. Kínos csend telepedett közéjük. Izzadó tenyérrel markolta fegyverét a válaszra váró. – Nem volt szívem lőni, olyan jóízűen falatoztál! – mondta a hórihorgas.

A foglyot kísérő a zsebébe nyúlt, és bicskát vett elő. Fanyelű volt, vékony, hosszú pengéjű vásári darab. Kinyitotta. – Fordulj meg! – mondta a foglyának. Szemtől szemben álltak, mindketten borostásak. – A kezed, nyújtsd előre.

Egy gyors mozdulat, alulról fölfelé, és a zsineg a fogoly lábához hullott. Ekkor találkozott össze a tekintetük. – Na, menj! – mondta a fegyveres, és égnek fordította a puskája csövét.

A páncélosok körül állók két lövést hallottak csupán.

A puszta csendje

Jól emlékszem azokra a zavaros időkre: a kötelességtudók bevonultak, az ellenszegülők meg bujdosóvá lettek. A tartalékosok hivatalosan katonai gyakorlaton voltak, mert a háborút inkognitóban vívták, ahogy a béke is inkognitóba kényszerült akkoriban. A hátországban egymásnak feszülő indulatok pedig békelázadást, parancsmegtagadást hoztak a Tisza mentén.

A magyarkanizsai városháza lépcsőin mécsesek világítottak, majd a tiltakozókat elparancsolták az épület elől a rend őrei. Nyomasztó lett a csend, és nyomasztóvá váltak a napok, hetek, hónapok, évek. Az elfolyó időt már nem az összemosódó események, hanem az évszakok tagolták.

Egy tavaszi délelőttön, elhagyva a várost, Vojvoda Zimonjićnál két beásott páncélost láttam. Körülöttük katonák ácsorogtak. Az ágyúcsövek délnek fordítva a hátország irányába mutattak.

A látványt magam mögött hagyva, a Járást kettészelő keskeny aszfaltos útról letérve félreálltam az autóval. A döbbenettől-e, de légszomj lett rajtam úrrá. Mintha satuba szorítottak volna. Egy ideig dermedten ültem a járműben, majd a csatorna töltésére kapaszkodva a felröppenő bíbiceket figyeltem. Szárnysurrogásuk nagyon távolinak tűnt. A madárraj hirtelen leszállt, csend lett. Napfürdőző némaság honolt a táj felett. Éppen olyan volt a füves puszta, mint békeidőben, csak hát békétlenség volt akkoriban.

előretolt helyőrség

Az Előretolt Helyőrség lapcsalád kiadója a **Petőfi Irodalmi Ügynökség Nonprofit Kft.** (1053 Budapest, Károlyi u. 16.) - A kiadásért felelős: **Mihály Erzsébet** ügyvezető - A vajdasági lap kiadója a Szekeres László Alapítvány - A kiadásért felelős: **Somogyi Tünde** ügyvezető • Főszerkesztő: **Szentmártoni János** • Vajdasági szerkesztőség: **Gruik Ibolya** (felelős szerkesztő), **Mihályi Katalin** (felelős szerkesztő), **Szögi Csaba**, **Lovas Ildikó**, **Patyerek Réka**, **Péter László** • Szerkesztőségi titkár: **Lapu Beáta** • Tördelés: **Lackó Lénárd** • Korrektúra: **Kávai Mucsi Katalin** • Cím: **Makszim Gorkij 6/A, 24000 Szabadka, Szerbia** • E-mail: helyorseg@szla.org.rs • ISSN 0350-4182 - Terjeszti a Magyar Szó Lapkiadó Kft (21000 Újvidék, Mišić vajda u. 1.)

esszé

VIRÁG MIHÁLY NEM LETT ÜGYNÖK

Tóth Eszter Zsófia

Virág Mihályt, az elismert szabadkai rendezőt és főiskolai tanárt két éven át, 1961 és 1963 között tanulmányozta az állambiztonság beszervezés céljából. Virág Mihály azonban nem lett ügynök: emberi tulajdonságai alkalmatlanná tették a feladatra, az ügyet lezáró jelentés szerint. Ugyanis túl jó embernek bizonyult, nem áskálódónak, nem intrikálónak, a színházért élt és halt. Ismeretlenekkel zárkózott, csak azoknak nyílt meg, akiket bizalmába fogadott. Az ÁBT-ben K-1277-es szám alatt őrzik dossziéját. Megfigyelték őt, családtagjait, ügynököknek kellett róla jelentéseket írniuk, sőt a titkosszolgálat egy magyarországi rendezőt szándékozott több hónapos tanulmányútra kiküldeni Szabadkára, csak azért, hogy Virág Mihályt otthoni közegében tanulmányozza.

Hogyan történhetett meg mindez?

Virág Mihály 1961-ben fél évet töltött Magyarországon tanulmányúton, több színházban (Nemzeti Színház, Madách Színház, Faluszínház, Egri Színház, Miskolci Színház) az akkori műsorpolitikával, rendezési irányzatokkal ismerkedett meg. Havonta 2000 forint ösztöndíjat kapott. Társasága eleinte egy egyiptomi rendező volt, aki szintén tanulmányúton tartózkodott Magyarországon, ő ajánlotta be Major Tamáshoz a Nemzetibe.

A féléves tanulmányút véget ért, ő hazament, 1961. szeptember 15-én azonban a BM II/3. alosztálya feljegyzést készített arról, hogy érdemes lenne őt ügynöknek beszervezni. A titkosszolgálati feljegyzésekből tudjuk, hogy Virág Mihály „az elismerés és elragadtatás hangján” beszélt a színházi életről, nagyon szerényen, intelligensen viselkedett, magatartása kifogástalannak mondható, csak jót tudtak róla mondani a kikérdezett minisztériumi elvtársnők. Virág Mihály túl becsületes állampolgárnak bizonyult: Garai Béla színházi rendező elmondta neki, hogy szövegkönyvekkel, kottákkal, arannyal csencsel. Magyarországról vitte Újvidékre az árut, és ott eladta. Egy-egy szövegkönyvért 1700 dinárt fizettek neki. Virág Mihály budapesti tartózkodása alatt bement a Szerzői Jogvédő Hivatalba, és ott ezt elmondta. Így került az állambiztonság látókörébe. Ezek után megfigyelték Magyarországon élő testvérét is. Fedőnevet választottak Virág Mihálynak: Peter Kew-ként emlegették az iratokban. Bevett gyakorlatnak számított az állambiztonságnál a fedőnevek alkalmazása mind a célszemélyek, mind az ügynökök esetében.

Csiki kultúrattasé elvtárs Belgrádból 1961. október 19-én jelentett Virág Mihályról, az összevont színház magyar részlegének vezetőjéről. „A beszélgetés során személyével kapcsolatban olyan kép alakult ki, mint aki szívesen foglalkozik a magyar kisebbség problémáival, igen kimért gondolkodású ember. A magyar kultúrával szívesen foglalkozik, magyarságát nem adja fel. (...) Édes bátyja él Magyarországon, arról szeretettel és tisztelettel beszél.” Információkat gyűjtöttek Virág Mihályról a Művelődési Minisztériumból, a megyei rendőrkapitányságoktól, olyan vidéki városokból, amelyeknek színházában járt. Sőt, összegyűjtötték, kik voltak évfolyamtársai az orvosi egyetemen az 1942/43-as tanévben. Kiderítették, hogy Miskolcon jó barátságba került Jákó Pál színházigazgatóval, mindezt „Szekfű” ügynök jelentése is megerősítette 1962. január 12-én. Jákó Pállal is elbeszélgettek, aki azt hangsúlyozta, Virág Mihály diszkréten, korrektül viselkedett, úgy, ahogy egy külföldinek viselkednie kell egy idegen országban. A színészképzés problémáiról is beszélt, hogy nincs megfelelő színészutánpótlásuk, ezért stúdiókban képezik az ifjú színészpalántákat.

Egerben Vass Károly főrendezővel barátkozott, akit a rendőrség veszélyesen ellenséges elemként tartott nyilván, ez azt jelentette, nem volt a kommunista diktatúra híve. Az állambiztonság hosszasan foglalkozott azzal, mely magyarországi színházi rendező lenne alkalmas arra, hogy egy tanulmányutat kapjon Újvidékre, és mindeközben jelentsen az állambiztonságnak Virág Mihályról. Benedek Árpáddal, a József Attila Színház rendezőjével találkozott a BM II/3. alosztályának tisztje. Benedek Árpád azt mondta, ősszel amúgy is Újvidékre kell utaznia, és akkor szívesen együttműködik a szervvel. Benedeket olyan rendes elvtársnak tartották, aki bár „1956-ban hőbörgött”, de azóta normálisan viselkedik. Végül őt azért nem javasolták a tanulmányútra, mert korábban öt évig a Szovjetunióban élt, így feltűnő lett volna, ha újabb lehetőséget kap. Vadász Ibi, a Nemzeti Színház egyik rendezője szintén találkozott az állambiztonsági tiszttel, kétszer is egy eszpresszóban, de elutasította az utazási lehetőséget, arra hivatkozva, hogy színházában új igazgató van, és bizonyítani szeretne neki szakmailag.

Virág Józsefről, Virág Mihály Budapesten élő testvéréről környezettanulmányt készíttetett és egy 1950-es környezettanulmányt is bekért az állambiztonság. 1943-ban költözött Budapestre. Feleségével először albérletben éltek. Nehezen tudott eleinte elhelyezkedni, a Külügyminisztériumban dolgozott tisztviselőként, majd a Márvány utcai gimnáziumban tanárként. Úgy jutott kétszobás lakáshoz, hogy egy disszidált nyilas tisztviselő lakását igényelte a tanácsnál.

Virág Mihályról kiderült, hogy feleségével visszavonultan élnek, szomszédjaikkal nem barátkoznak. Pártonkívüliek, Mihály tanár, felesége gépírónő. Albérlőjük gépkocsivezetőként dolgozott.

Az 1962. április 21-ei jelentés tanúsága szerint a *Szeress belém* című darab előadásán részt vett Hegedűs és Csiki elvtárs, azzal a céllal, hogy Virág Mihály közelébe férkőzzenek. Dévics Imre odahívta, hogy a szünetekben beszélgessen az elvtársakkal. Virág csendes volt, csak a budapesti színházi tapasztalatairól beszélt szívesen. Szeretett volna rokonlátogatásra ismét Budapestre utazni ősszel, de nem kapott útlevelet. Szintén említette, milyen nehéz az, hogy színiiskola nincs. Megjelent Dévics, onnantól kezdve Virág Mihály szótlanná és komorrá vált a jelentést írók szerint. Feleségét víg kedélyűnek írták le, aki mindenben támogatja férjét, maga is visszahúzódónak és csendesnek jellemzi. Az elvtársak Mihályt megajándékozták végül egy üveg borral. Mihály megígérte, hogy felkeresi őket a követségen, de ezt nem tette meg. Vízumügyét küldönc útján intézte, karácsonyi üdvözlőlapra nem válaszolt.

Az állambiztonság nem tudott dűlőre jutni abban a kérdésben, mely rendező utazzon Szabadkára. Legutolsó ötlet az volt, hogy Jákó Pál utazzon, de ő mint nyugdíjas színiigazgató nem bizonyult alkalmasnak arra, hogy tapasztalatcserére éhes, ambiciózus rendezőként lépjen fel.

Egy helyben topogtak, eredményt nem értek el Virág Mihály beszervezésével kapcsolatban. Leváltották azt a tisztségviselőt, aki az ügyével foglalkozott, de az új alkalmazott sem ért el eredményt. Hiába vásárolták meg az állambiztonság tisztjei a *Színházi kalauz* és *A magyar színház története* című köteteket, ez sem hozott eredményt. Pedig el is számoltatták mint operatív költséget. Az 1963. május 18-ai jelentés szerint az újvidéki Sterijajátékokon is ráküldték a Pénzes nevű állambiztonsági alkalmazottat, de ugyanúgy viselkedett, mint korábban.

1964. július 23-án született meg a döntés, hogy mivel Virág Mihály beszervezése sikertelen, arra ő nem alkalmas, ügyével nem foglalkoznak tovább, dossziéját irattározták.

A kutatások során gyakran merül fel kérdésként, lehetett-e nemet mondani az állambiztonság beszervezési kísérleteinek. Mint Virág Mihály esetében is láthattuk, igen. Ehhez azonban erős, sziklaszilárd jellemnek kellett lenni. Úgy vélem, nem véletlen, hogy Virág Mihály visszafogottan viselkedett. Joggal tartott ezektől az emberektől, megérezte, kikkel nem érdemes közelebbi kapcsolatot kialakítania. Élete szép példa arra, hogyan lehetett embernek maradni a diktatúrában is.

Magánlevelek és titkosszolgálat az 1960-as években

Virág Mihály színházi rendező Szabadkán élt, testvére, Virág József, a Szerzői Jogvédő Hivatal munkatársa Budapesten. A család szétszakítottságát a személyes találkozások csak enyhíteni tudták, mivel nem mindig kaptak útlevelet az utazni szándékozók. Így a kapcsolattartás legkézenfekvőbb módját a levelezés jelentette. E magánlevelek nagyon értékes források a korról, ugyanakkor azért maradtak fenn, mert a titkosszolgálat megfigyelte a Virág családot. Egészen konkrétan úgy, hogy minden postai levelüket felbontották, és fénymásolatot készítettek belőle. Hátborzongató arra gondolni, hogy a családi titkok az állambiztonság kezébe jutottak, akár éveken át. És a titkosszolgálat, ha lehetett, zsarolási potenciálként használta fel a családi információkat. A Virág családnál szerencsére nem történt ilyen.

A levelek, bármennyire tragikus körülmények között is maradtak fenn, fontos források arról, milyen erős érzelmi kötelékek fűzték össze a szétszakított családokat. Mindennapi életükről is megtudhatunk részleteket. Az 1962. január 7-ei levélben Virág József örvendezett a karácsonyi ajándékoknak, amelyeket Virág Mihály és családja küldött nekik. Három ing, két kombiné, szalámi és két nagy tábla csokoládé érkezett Szabadkáról. Virág József felesége, Vilma meg is rendelte, legközelebb mit szeretne kapni: törülközőt és zsebkendőt. Ugyanis az egyik kombiné nem tetszett neki, azt túl merésznek találta, csak a sárga színűvel volt megelégedve. Józsefék egy bizonyos B. nevű emberrel szerettek volna karácsonyra ajándékot küldeni, az illető azonban eltűnt. Úgy utazott el, hogy már nem látogatta meg őket. Emiatt József aggódott is, nem bántotta-e meg valamivel, vagy B. depressziója, búskomorsága akadályozta meg a találkozást, ezen töprengett. József atyai tanácsokkal is ellátta öccsét, Mihályt:

folytatás a 4. oldalon

esszé

Tóth Eszter Zsófia

„csak képezd magad tovább, ne lankadj el, ne kényeztesd magad, te egészséges vagy, kemény munkával, szorgalommal fejleszd ki tehetséged, a vérbeli művész holtig tanul, fejlődik, mint az a bizonyos jó pap”. József beszámolt arról is, hogy a szilvesztert feleségével otthon töltötték, csak két órára mentek el: „Kicsik, nagyok fújták a sípokat, dudákat, különféle hangszereket is nyaggattak, még kolompoltak is.” Ilyen volt a szilveszteri hangulat Budapesten.

Színházi élményeiket is megbeszélték. József és Vilma megnézték a *Faust*ot, amelyet lagymatag és erőtlen előadásnak tartottak. Egy másik, modern darabról, *A nyugati világ bajnoka* című komédiáról jobb véleményt alkottak. Jeleneteit élénknek és életszerűnek találták, de a mondanivalót nem: „az író propagálni akar valamit”, nem életszerű, nem reális történetbe bújtatva. A *Biedermann* című darabot szerette volna megtekinteni. Nézeteit úgy összegezte, hogy „oly korban élünk, amelyben nem történik semmi nagy, semmi rendkívüli”. Bár ekkor József nem sejtette, hogy mindezeket a sorokat nemcsak testvére, hanem a titkosszolgálat emberei is olvasni fogják. Ez sokkal inkább hátborzongató, mint rendkívüli e korban.

Virág Józsefék tartották a kapcsolatot Nyugat-Németországban élők rokonukkal, Bertával. A feleség, Vilma 1963. február 21-ei leveléből tudjuk, hogy Vilma nagyon megörült Berta küldeményének: „Amikor megláttam a zacskót, bizony, nem hazudok, úgy nekiestem, mint egy éhes gyerek a kicsomagoláshoz [sic!] Egyik ámulatból a másikba estem. Milyen nagyszerű nő vagy, okosan küldtél mindent, olyan messziről is tudod, mire van szükségem.” Vilma borús gondolatait is megosztotta Bertával: „Az élet kegyetlen az emberhez. Igazságot ne keressen, mert az nincs. Harcolni kell mindenért.” Vilma ismertette az ajándékokat: almazöld neszeszszer, tartalma: manikűrkészlet, kefe, fésű, körömlakk, rúzsok, krém. Harisnyatartót is kapott, de azzal kapcsolatban azt írta, azt nem tudja, hogyan és mire kell használni. Két gyönyörű barna harisnya, aranyhalacskadísz, kakasdísz, brandy, csokoládék. A Jagermeister italt nem ismerték, még sosem fogyasztottak olyat. Ők alapesetben pirospaprikát, kolbászt, lemezt küldtek, ezt egészítették ki az aktuális kéréseknek megfelelően. József Kathenak írt levelében, aki szintén Németországban élt, biztató, szeretettel teli sorokat írt: „Nem azért szeretlek benneteket, hogy küldjetek, hanem azért, mert csupán a szeretet vonz hozzátok. (…) ne szívd mellre a dolgokat, szép és csinos asszony vagy ma is.” A nő gyermekének tanulási problémáira is tudott megoldást: „Nem kell kétségbeesni, hogy az Ernesti pillanatnyilag nem tanul jól. Majd megváltozik. Most tombolja ki magát, ez egy átmeneti állapot, próbálj vele mint felnőtt beszélni, mint jóbarátoddal. Győzd meg, hogy nehéz az élet és ha ő sem tanul, abból csak neki lesz kára. Persze nyugodtan, és nem ingerlékeny hangon kell ezt közölni vele. Sok más eszközzel lehet őt meggyőzni valamelyest. Majd gondolkodni fog. Vagy próbálj beszélni egyik pedagógussal, hogy barátkozzék olyan fiúval, aki jótanuló és szófogadó, ez is hozzájárul a javuláshoz. Persze ehhez türelem kell és akarat a te részedről is. Tudod, milyen a gyerekész, kihasználja a szülők gyengeségét, és azt felhasználja nem rosszaságból, hanem huncutságból. Hiszen mi is voltunk gyerekek.”

Az állambiztonság a családi levelezést 1961–63 között figyelte meg. Mivel Virág Mihályt nem sikerült beszervezniük ügynöknek, így a levelek ellenőrzése is abbamaradt. A fennmaradt levelek alapján megismert emberek ugyanúgy szerettek és küzdöttek, mint mi, egy embertelen korban.

novella

FELÉBREDNEK A GYEREKEK…

Fehér István

Arcomról szaggatom az álom fojtogató vattacsomóit, míg erre-arra topogok a sötétben. Újra hallom a hangját:

„A Krisztusát, te gyerek! Kint hagytuk a villát!”

Érezni dohányszagú leheletét, oly közel áll. Pattognak, horzsolódnak merev csigolyáim, tekingetek, látnám legalább, honnan jött elő. De áthatolhatatlanok az éjszaka sűrű szálai. Mintha fentről csorogna a sötétség. Honnan jött elő? A padlásról csusszant alá? A porlódó gerendák rejtekéből, ahová hajdan dohányzacskót dugott, és német karabélyszuronyt?

Ki gondolná, hogy lehet ott még valaki, hogy ott lehet az, akinek először is a hangja kopott ki közülünk… nem bírta már madárnyivá aszott tüdeje: szavai rebbenékeny értelmére csak fölé hajolva, horpadt mellének zörejeiből, surrogásából következtettünk. Mondtuk, ne beszéljen, Tata, pihenjen, holnap eljövünk, akkorra jobban lesz… Persze csak sustorgott tovább. Sok fontos szó tülekedne ilyenkor kifelé, de gyenge a lélegzet, nehezen moccan a nyelv… Tudta: nem értjük a szavát. Felcsuklott, mintha kiáltana, azután lehunyta a szemét, elcsendesedett. Maszkszerű arcának mély ráncai szétfutottak, majd összetorlódtak, s szakadékaikban lepergő, ezüst fény csillant. Nem szólt többé. Szeme kifakult, szembogara opálossá oldódott. Teste, akár egy maréknyi száraz nyárfagally, súlytalanná vált. Könnyű volt a koporsója, mondták az emberek.

Árnyként imbolyog most, el-eltűnik a vaskos, sötét fonalak sűrűjében, de ahogy keresgél, forgolódik, csapkodja combját könyékben merev, soha ki nem egyenesedő karjával, és erre-arra csoszog, buggyos csizmanadrágban: mozdulatai újra határozottan kirajzolják vékonyka alakját. Jönnek már a hangok s a többi árny is: szalma zizzen, lópata dobban. Almásderes táncol a fal felé, ránk villantja szeme sötét tükrét. Akárha lámpás gyulladna: kitisztul a kép. Por szitál a sárplafon lécei közül, s konokul tapadnak a nagygerendához a fecskefészkek.

Ne mondja már, Tata! A villát? Miért hagytuk volna kint? Tudja, hogy mindig hazahozzuk!

„De a Krisztusát neki, akkor hát hol van?” – Karja széles mozdulatával mutat körbe. A ló felkapja a fejét, megfeszíti a kötőféket, ideges dobbanásokkal oldalaz a fal felé: réva felszárogatta a könnyeket, s míg a ló a felkínált mentolos cukorkát ropogtatta, tenyere immár az állat remegő orrát simogatta…

Régi, tünékeny emlék ez a lófogak harsogtatta fűben: közönyösen dong át fölötte ezernyi más délelőtt emléke. A ló is megrázza fejét, az üres jászolba szagol, és prüszkölve fújja szét a húszévnyi port.

Nem tudom, Tata, hol a villa. Valaki elvitte? Nem tudom… „A Krisztusát, te gyerek… Kint felejtettük, kint bizony…” – Hangja fojtott, fakó, mintha a sárplafonból szólna. De hát hol, Tata? A bogárzó dűlőben? „Nem tudom, fiam… Menj, keresd meg… mégsem maradhat kint!”

Szólnék, de felemeli a kezét, elhallgattat, azután csak legyint, lemondóan. Árnyak lobbannak a falon, megbillen az istálló, semmit sem látni már, ismét sűrű fonalakban csorog mült tekintetében a régi verések, hasba rúgások vörös fénye cikáz. Az öreg mindig puszta kézzel ment a lónak, fejével döfte, karjaival csépelte, s térdével döngette a hasaalját. Ha a szíj nem csúszott a karikába: neki a lónak! Ha kibogozhatatlannak tűnt az istránghurok: neki a lónak! Ha előrecsúszott a nyakló, ha megreccsent a rúd, vagy feldőlt a bádogkanna, kicsorbult a kasza, ha az élet kesernyéjét már a mentolos cukorka sem oldotta: az öreg úgy esett a hőkölő, szemét forgató deresnek, mintha magát az élő, testmeleg Istent, a kipányvázott, keserítő-pusztító lényt kapta volna kezei közé, kiszolgáltatva végre madárcsontú öklének… Ám egy perc sem kellett, s megállt, elcsendesedett. Előkotorta kislajbija zsebéből a kockás zsebkendőt, kirázta belőle a dohánytörmeléket, alá a sötétség. A távolodó lóügetést is alig hallani már.

Tépkedem arcomról a vattacsomókat, mezítláb botorkálok, tapogatózom, hogy neki ne menjek valaminek, jászolnak, lónak, ekevasnak, mit tudom én, minek… Hol van már az az istenverte fal?!

Puhára lépek, ledobott ruhára, belegabalyodom, bokám fájdalmasan kifordul. Azt a zsombékos szentségit…! Már a saját lakásában sem járkálhat az ember! Öklöllel csapok oda, ahol a villanyt sejtem. Csuklóm reccsen, vagy a kapcsoló? A hirtelen fényben odacsapok még egyszer. Fáj már, de csak öklözöm, könnyeimtől vakon, a szilánkokra repedt műanyagot…

– Mit csinálsz?

Megperdülök, nézem, honnan szólt. Fékevesztett mozdulatomtól megrebbennek Judit álmos pillái, szemében rémület villan. „Akár meg is üthetsz” – mintha ezt jelezné, s nem mozdul az ajtóból. Fázósan öleli magán a frottírköntöst.

– Mit csinálsz? – suttogja.

Erőtlenül rogyok a székre. Összevérezett kezem az asztalon hever, mintha nem is az enyém volna.

– Én? Keresem… Semmit. Nem csinálok semmit…! – Gyűlöli vajon most püffedt, csomós arcomon a keserves vigyort? Hosszasan, kihívóan nézem: nesze, itt vagyok neked…!

Bejön, lassan a szekrényhez megy:

– Éhes vagy? – Kihúzza a mosogató fiókját, álldogál picit, tétován visszatolja. Hozzám fordul, már lábfejemen érzem hűvös lábujjbegyeit. Megmarkolja, aztán kisimítja vállamon a pizsamát:

– Gyere, feküdj le, nehogy felébredjenek a gyerekek…

esszé

DUNATÁJI ASSZONYSORS

Silling István

Laura Gottlieb éppen csak kikerült a Szegény Iskolanének zombori zárdájából, amelynek előcsarnokában komor, fekete márványtábla hirdette Isten dicsőségét és Haynald Lajos kalocsai érsek nemes tettét a katolikus leánynevelésért, amikor feleségül adták Wőnecky Sándor Károly újvidéki nagykereskedőhöz.

Az apácáknál töltött zombori évek alatt – hogy miért nem a sokkal közelebbi Kalocsára küldték szülei, azt sosem tudta meg Laura Gottlieb – alig volt alkalma férfiak társaságába kerülni, hiszen még a vakációk idejét is jobbára jankováci nagynénjénél töltötte. Az a néhány hét pedig, amikor szüleihez hazamehetett, karácsonykor, húsvétkor és más nagyobb ünnepre, csak arra volt elegendő, hogy a rokonságban történt eseményekről értesüljön, és egyetlen kislánykori pajtását felkeresse. Azt is a mama társaságában, hiszen bármennyire is falu volt a boráról és érseki nyaralójáról ismert Hajós, a jegyző egyetlen lánya mégsem sétálhatott egyedül az utcán. Lányismerősei közül csupán Paula Sauer maradt hajadon Laura iskolaévei alatt. A többi lány sorra férjhez ment a helybéli vagy a hartai sváb szőlősgazdák, iparosok fiaihoz. A kövérkés Paula a hajósi paprikaőrlő tulajdonosának volt a legkisebb, negyedik lánya, akinek szépen ki kellett várnia sorát nővérei után az esetleges férjhezmenési szándékával. Ennek tudatában hagyta múlni az időt, s az apai házból lassan elszállingózó nénjei kelengyéjét rendezgette. Laura Gottliebbel már csak a gyerekkori emlékekről tudtak beszélgetni, azokról is eléggé felszínesen, mintha közös dolguk, hasonló érdeklődésük soha nem is lett volna. Hiába igyekezett Laura Gottlieb a zombori színházban vendégszereplő társulatok bonvivánjairól csevegni, akikről a zárdában tanuló, bejáró zombori növendéklányoktól hallott, mert ők, a bentlakók sohasem mehettek világi előadásokra; vagy a királyi táblabíró Dömötör Pálnak a Bácska című lapban legújabban megjelent édes-bús versein merengni, mindhiába. Lelkesedését letörte a Sauer lány tájékozatlanságból fakadó közönye.

A jankováci nyarakon pedig csak Schäffer nagynéni gyerekei jelentették a szórakozást, és a néhanapján Bácsalmásról átruccanó Redl Lajos úr. Ő is inkább Janka néni kedvéért tette meg kocsikázva az utat a szomszédos mezőváros peremén álló udvarházig, igazából csak módos parasztházig, ha hírül vette, hogy Janka néni férje, Tóni bácsi üzleti ügyben Pestre utazott.

Laura Gottlieb tizennyolc éves volt, amikor a zombori Haynald-zárda Jézus Szíve-kápolnájában végleg elbúcsúzott a kedves nővérektől, s bár nem nagy reményekkel, ám mégis a megkönnyebbülés érzésével indult haza, a borairól híres Hajós nagyközségbe. Otthon szeretettel várták, és már az első ünnepen, Heilige Florian napján bemutatták neki az újvidéki tűzoltókkal Kalocsára, az érseki misére, onnan pedig hajósi kirándulásra érkezett Wőnecky Sándor Károly urat, az újvidéki Wőnecky és Tsa. cég résztulajdonosát és vezetőjét, aki a kor divatjának megfelelő szabású, sötétszürke angolszövet öltönyében igen fess úriember benyomását keltette.

Wőnecky úr harminckét éves, homlokától már enyhén kopaszodó, de jó megjelenésű, halk szavú, ám határozott ember volt. Az egész megyébe ő szállította a külhonból érkező textíliákat: finom franciaországi selymet az újvidékieknek, feketét pedig legtöbbet Verbászra, Palánkára és Apatinba a sváboknak; nehéz brokátot az észak-bácskai bunyevác hölgyeknek; jacquard szövött szalagokat a kiszácsi tótoknak; felvidéki kasmírt a falusi parasztasszonyoknak, és még csipkét, damasztot, különféle méterárut. Apjától vette át az üzletet, amikor apja, korai szélhűdése után, munkaképtelenné vált. Raktárhelyiségük az újvidéki örmény kereskedők építette Segítő Szent Gergely-templom mögötti utca sarkán volt, jól megközelíthető helyen, hogy még a Dunán érkező kereskedőknek se kelljen sokat gyalogolniuk, bérkocsizniuk a révtől az üzletig.

A fiatal Wőnecky már túl volt egy felbontott jegyességen, és ez hátráltatta újabb újvidéki kapcsolatteremtését. A távoli Hajóson csak apja adós üzlettársát volt szándéka felkeresni jó egy évvel korábban, akinél megismerkedett Laura Gottlieb édesapjával, majd egy délutáni látogatás erejéig le is vizitelt a családnál. Akkor hívták meg Gottliebék, talán csak illemből, talán számításból, hogy térjen be a jegyzőlakba máskor is, ha éppen arra jár. Wőnecky úrnak most nyílott alkalma egy újabb, röpke vendégeskedésre. A falusi jegyzőéknél talált szép, karcsú, barna hajú úrilányt még azon a nyáron megkérte, az őszelőn pedig már vitte is Újvidékre, a Zsidó utcai házuk teljes emeletet elfoglaló tágas lakásába. Nászútra az örömapa egészségi állapota miatt azonnal nem mehettek. Arra csak a jövő év júniusában került sor, amikor Wőneckyék szokott tengerparti üdülőhelyére, Abbáziába utaztak. Az Erzsébet királyné sétányon álló kényelmes szállodában Laura asszony már áldott állapotban töltötte a kései mézesheteket.

Hajóson mindenki tudomásul vette, hogy a jegyzőék lánya, Laura Gottlieb jól ment férjhez, és nyugodtan él Újvidéken. Házasságuk valóban a kisváros polgári elvárásainak megfelelően alakult. Két fiuk született, az üzlet jól jövedelmezett, és az újvidéki úri társaság is rokonszenvvel viseltetett a hajósi Laura asszony iránt. A fiatalasszony ritkán utazott haza szüleihez, hiszen elég körülményes volt a vasúti közlekedés Szabadkára, Bajára, Jánoshalmára, majd onnan nagynénjéék segítségével Hajósra. A Wőnecky unokák ezért alig jártak a hajósi nagyszülőknél. Pedig a fiúk szépen növekedtek, iskolások lettek, és minden jel arra utalt, hogy a család vállalkozásának lesz igazi folytatója.

Amikor kiütött a háború, apjuk kereskedése egyre csak zsugorodott. Mást vásároltak az emberek, és a finomabb kelmékre nemigen tellett a nehezebb időben. Mire az öt háborús esztendő lejárt, és az egész megye a délről szomszédos Szerbia hadseregének felvonulási területe, majd északi országrésze lett, már alig maradt valami a Wőnecky és Tsa. nagykereskedés vagyonából. Az elszegényedő cégvezetőt és résztulajdonost teljesen meglepte a nem várt gazdasági csőd, és amikor a többi városi kereskedő ismét talpra kezdett állni, ő már nem tudta elölről kezdeni a vásárlóközönség kialakítását, súlyos apátia vett erőt rajta, és önként elköltözött a pár éve elhunyt apja után a Futaki úti temetőbe, a családi sírboltba, melynek fekete gránit obeliszkjét még apósáék a híres pesti Gerenday cégtől rendelték meg.

Laura Gottlieb a házassága tizenöt éve alatt csak a szerénységet és az engedelmességet tanulta meg. Apósa és férje kívánságainak meg a városka úri közönsége elvárásainak igyekezett mindenben megfelelni. A tisztességes, templomjáró, visszafogott asszonyok életét élte. Ura halála után azonban rászakadt a család gondja. Az idősebb fiú gimnazista volt, de a kisebbik már csak polgáriba iratkozhatott. Egyre nehezebben tanultak, csavarogtak, költötték anyjuk pénzét, melyet a lakásuk alatti két földszinti üzlet egyikének bérbeadásából kapott. A másikat Wőnecky úr halála után az egykori cég társtulajdonosa csakhamar eladta. Laura Gottlieb csak özvegyként tudta meg, hogy a háborús évek végén a sírba önként távozó férje hány szállítójának maradt adósa. Az üzletfelek, amint értesültek Wőnecky úr haláláról, nyomban küldték a kifizetetlen számlákat, hogy a vagyon szétosztása előtt még mentsék a pénzüket. Az üzlet raktárkészlete elenyésző értékű volt, Wőneckynének olcsón kellett eladnia, hiszen a volt üzlettársak egyre türelmetlenebbül követelték az övékét. Laura Gottlieb az anyaországban maradt szüleihez nem mert pénzért folyamodni, a földszinti üzlet béréből pedig csak a maga és fiai havi költségeire futotta, s különben is az volt egyetlen bevétele. Így arra kényszerült, hogy a polgári életmódhoz tartozó emeleti lakásukat kettéossza, s az egyik résztől meg kellett válnia. A híres Todorović szabómester vette meg a Görög iskola utcából, akinek évekig a férje szállította a méterárut. De még így is maradt a Wőnecky családnak két szobája, a konyha, az éléskamra és a cselédszoba, amelyből már egy ideje ki kellett költöznie az utolsó cselédlánynak, amikor tőle is megválni kényszerültek. A hálóból nyíló fürdő a szobával együtt az új tulajdonosé lett.

Özvegy Wőneckyné fiait a városi ismerősök, férje egykori üzlettársai segítségével juttatta munkához a hajógyárban és az Erzsébet Királynéból Kraljica Marijává lett szállóban.

Amikor idősebb fia összeházasodott egy szegény tiszakálmánfalvi varrólánnyal, kénytelen volt eladni a megmaradt Zsidó utcai földszinti üzlethelyiséget, hogy alacsony havi fizetéses fiának kisebb házat vehessen a Temető utca, a Grobljanska végén. Ekkor adta ki a szobák egyikét hónapos bérlőnek, hogy valamicske jövedelme legyen. Kisebbik fiával maradt a lakásban, de az is csakhamar kérte apai jussát, s így özvegy Wőneckyné Laura Gottlieb negyvenkét évesen minden vagyon nélkül maradt. Még bútorait sem volt hová vinnie, pedig azok egy része a saját hozománya volt, melyet szülei Pesten készítettek, és hajón szállíttattak egyenesen Újvidékre, csakhamar a lakodalom után. A fiai hívtak egy régiségkereskedőt, aki szerencsétlen emberek szorult helyzetéből pénzt tudott csinálni. Könnyen túladtak a két szobába zsúfolt sok bútordarabon, majd a kapott pénz rá eső részével hagyták anyjukat albérletbe költözni.

Özvegy Wőneckyné a városi Halpiac környékén talált egy szerényen berendezett olcsó albérleti szobakonyhát, melynek konyhájában a város több, legtöbbször ötnapos vásáraira érkező vidéki parasztasszonyok, kofák találtak fekhelyet kevéske dinárért, maradék árujuk részéért, néha többen is megosztozva az ágyon és a heverőn. Előfordult, hogy az őszi vásárra sok árus érkezett, s ilyenkor megtörtént, hogy Wőneckyné még a saját szobájában is helyet készített egy-egy ágyrajárónak. A ház pincéjében pedig elfért a vásárra hozott áru. Özvegy Wőneckyné ebből tengette szerény életét, és már csak a belvárosi templom miséire járt el rendszeresen, magyarra, németre egyaránt. A piaci teherhordóból lett öreg harangozó figyelt fel a mindig magányos, fekete ruhás asszonyra, s ő ajánlotta az esperes úrnak, hogy talán beszélhetne vele a sajkáslaki katolikus plébános gondjáról. Dulich főtisztelendő Sajkáslakon ugyanis házvezetőnő nélkül maradt, és a faluból senkit sem kívánt a parókiára. Özvegy Wőneckyné nemsokára már a dél-bácskai falu plébániáján főzött, takarított.

Fiai sohasem keresték. Sajkáslaki magányából ugyan érdeklődött egy ideig irántuk, ha ismerősei közül valaki a városba ment, de híreket alig kapott, s ha igen, akkor is csak szomorúakat. Hajóson maradt szülei közvetlenül a trianoni országosztás után haltak meg. Temetésükről Janka néni értesítette, az egyetlen rokona, akivel néha levelet váltott, már amikor ismét rendszeressé vált a postai forgalom a két terület között. Hazautazni csak később, a plébánostól kapott támogatáson tudott, hogy meglátogassa szülei sírját, s még egyszer, a hagyaték ügyében. A kevéske jussáért kapott pénzt oda kellett adnia a Schäffer rokonoknak a temetés költségeire. Szülei egykori lakásában, a hivatali jegyzőlakban már rég más lakott. Laura Gottlieb többé sohasem járt Hajóson.

Huszonöt évet töltött a sajkáslaki parókián, s három papot szolgált ki. Konyháját mindenki dicsérte, pedig csak a Hajóson tanult sváb ételek voltak leginkább terítéken: a rácponty, a csülök és a savanyú káposzta meg a sokféle krumplisaláta és a mindig sikeres Schneeball-fánk, illetve a karácsonyi Mohnrolle, azaz a mákos bejgli. A minden ebéd után járó pohárka borról a plébánosok gondoskodtak, s leginkább a Szlankamenről hozatott könnyű fehérbor került az asztalra.

A második háború után özvegy Wőnecky Sándor Károlynét, akit lány korában Laura Gottliebnek hívtak, s a hajósi jegyző szépreményű lánya volt, szintén kiköltöztették. A titeli sváb kántorékkal együtt került ki Németországba. Hányatott élete a Rajna mentén, a wiesbadeni apácák szeretetotthonában ért véget 1968-ban.

Gál János

Tömény

Ad honorem Berda József

I.

Nem szól róla az Írás, de a Paradicsomban is
megértek a gyümölcsök,
azután lehulltak a földre,
átadva magukat az erjedésnek,
hogy a bennük lévő cukor
alkoholként szülessen újjá.
A természet azonban kevés volt.
Ki tudja, lehet, hogy az ember nem is
a jó és a rossz tudására volt kíváncsi,
csak egy jó pálinkát akart főzni.

II.

Téged már nem a Teremtő keze formált.
Téged nem a természet anyaméhe szült.
Téged a még, a többet, a mindent hozott a világra.
Az elégedetlenség, ami még a
Paradicsom tökéletességét is kevesellte.
Te vagy Lucifer tagadása,
Te vagy a Bábel tornya,
Te vagy az örökkévaló ősbűn.

III.

Az emberek összegyűjtik a fák tápláló gyümölcsét,
megrohasztják, ehetetlenné teszik, majd rézüstökbe öntve,
fából rakott égő áldozattal
tiszta méregként öltesz testet.
Szinte nem is láthatóan, színtelenül, illékonyan,
mint aki transzcendens akar lenni.
És téged, a halálos mérget szomjúhozzák az emberek,
akárcsak az éltető forrásvizet.
Ha dicstelenül is, tiéd az ország és a hatalom.
Meglesz a te akaratod, a Földön biztosan. Mindörökké.

Verebes Ernő

Varázsolj

Téglákat élő házakká
Házakat boldog várossá
Városokat hétországgá
Országokat föld részévé
Földrészeket imbolygóvá
Bagolyvakságot naprenddé
Naprendeket csillagköddé

Csillagködökből font világ
Virággyökér, csont-képzelet
Csörgő táncra eszmél veled

Emberekből egyentömeg
Tömbökből kiontott anyag
Folyton folyó sara marad

Sok jó fogást ügyességgé
Ügyességet szilajsággá
Szilaj szív dobbanásává
Menny dörgését szent fölénnyé
Mi fentről szól, lent lemértté
Minden, mi volt, holt egésszé
Egészséget oszthatóvá
Mozdulatjelentő szóvá
Visszhangozó, nagy teremmé
Felépülve, álmot bujtva
Légből eszkábált veremmé
Áldott közhelyektől sújtva
Varázsolj

Csík Mónika

Kikötői csihi-puhi

(R. J.-nek a mosolyokért)

Kotlik az égen a nap,
se felhő, se árnyék,
vakít a fény és vakít
egy fogsor – Pityu,
a Piperkőc vigyorog,
akárha fényképeznék,
látszik mind az egy híján
húsz foga, a görbe is,
amit Simlis Jocó szinte
kiütött neki a nyáron,
de félig elvétette,
mármint a Jocó,
megbotlott bunyó közben,
és bezuhant a halászhálók közé,
a Pityu-fog pedig csak elgörbült,
mintha üvegkupakot próbált
volna kipattintani, éppen úgy,
azóta karistolja az almát a Pityu,
miként a nyulak, és hegyeset
köp a görbe és az egyenes
foga között, „überkirály”,
mondja Retkes Dzsim,
és tátott szájjal nézi, ahogy
Piperkőc Pityu egy köpésből
eltalálja a meggyet a fán,
és átsercint a kulcslukon,
„csont nélkül”, álmélkodik,
közben kicsit túrja az orrát,
szabad kezével meg
a Pityu vállát veregeti,
mit tesz egy görbe fog,
mit nem adna érte, ha neki
lenne egy ilyen, mondja,
és Pityuval elindulnak
felhajtani Simlis Jocót,
hogy kapja már szájba
Retkes Dzsimet, görbítse
el a szemfogát neki is,
de hiába, a Simlis
felszívódott, elhajózott
Tanganyikára, vagy elnyelte a föld,
maradt hát egy székláb,
azzal ront Pityu a Dzsim
szemfogára, hogy akkor
majd ő barátilag
kicsorbítja neki,
de csak egy sima bunyó
lesz az egészből,
borul az asztal,
röpül a tányér,
hasad a nadrág,
Dzsim ugyanis
reflexből visszavág
a széklábas támadásra
(haddelhadd, csihi-puhi,
izmozás és jobbhorog),
a szállongó porban
nem is igen látszik,
ki kit tángál éppen,
a koppanás hallik csak,
ahogy a Piperkőc Pityu
görbe szemfoga beleszáll
egy pohárba a Hukk Leveri
kocsma sarokasztalán,
ezalatt egy sirály száll át
a kikötő felett, vitorlás
szárnya kitakarja a napot,
vijjogása visszhangzik
ringó halászhajók rengetegében,
a madár ugyan tojik mindarra,
ami odalenn, a leharcolt
kerthelyiségben zajlik, de
Piperkőc Pityu öklét rázza felé:
„hessz, te besztia,
ijesztegetel itt ezzel
a vijjogásszal, akál egy
mihaszna kiszéltet,
huhogol meg jajongsz,
osztoba tollszeplő,
ha elkaplak, kitömetlek,
bizisztén jaj lesz neked,
jajj, a szpéci szemfogam,
micoda szpoltszélülész,
oda a világ codája” –
ezzel feltápászkodik,
leporolja magát,
nyakon vágja a röhögő
Retkes Dzsimet, akinek
valami görbe áll ki a hátából,
és a kihullott fogat zsebre vágva,
fütyülve oldalognak el
a kikötő végi dokkok felé...

novella

ÉS A FŰZFÁK ŐRZIK ÖRÖK ÁLMUKAT

Patak Márta

Odanézzen, ott is voltak ám, oda is temettek. Ott volt az egyik gödör, itt előttem meg a másik. Kiásták velük, aztán sorban belelődözték őket.

Miután megvettük ezt a házat, a feleségem egyre csak mondogatta, itt halottak vannak. Érzem. Addig be nem teszem a lábamat a hátsó kertbe, amíg el nem tűnnek onnan azok a halottak. Ezt mondta, és meg is mutatta, hol vannak, egy falubeli öreg meg is erősítette.

Az asszonynak különleges képességei vannak, mást is meg szokott érezni. Például azt is előre megmondja, ha valaki idegen jön a faluba. Azt is megérzi, hogy jó vagy rossz szándékkal közeledik-e. Ismeri a füveket, állítólag a madarak nyelvén is ért, bár azt nem tudom ellenőrizni, a füvei viszont mindig segítettek. Bennünket orvos még nemigen látott az életben, hacsak az utcán nem, amikor véletlenül éppen arra vitte útja, amerre mi is mentünk.

Vonakodva ugyan, de hátramentem akkor az asszony után, mert hittem is, nem is, hogy itt halottak lehetnek. Ebben a faluban nem volt nagy öldöklés, legalábbis az öregek úgy mesélték. Gondoltam, biztos még az előző háborúból maradhattak itt, ha egyáltalán itt vannak. Fél füllel hallottam ugyan a kocsmában mástól is, hogy csontokat szántottak ki, de amikor észrevették, hogy figyelek, elhallgattak, és utána rögtön másról kezdtek beszélni.

Száz szónak is egy a vége, másnap átjött az öreg, hátramentünk, majd ahol az asszony mutatta, és az öreg is megerősítette, abban a négyszögben karókat tűztem ki, aztán elkezdtem ásni. Körbeástam a jelzőkarók közét, aztán haladtam befelé, mintha kertet ásnék. Szépen, szabályosan, először egy-két ásónyomra, majd óvatosan mentem egyre lejjebb. A karóktól gyenge félméternyire kezdődött. Ott találtam meg az első csontokat.

Eleinte magam sem tudtam eldönteni, nem oszlófélben lévő hús-e, amit kiások, olyan érzésem volt, mintha öt-hat ásónyomnyira a zsíros földdel együtt hántanám le a húst a halottak csontjáról. Aztán elhessegettem magamtól a gondolatot, mondván ha már egyszer elkezdtem, akkor be is fejezem, nem hagyhatom itt őket a kerítésem töviben. Rendesen el kell temetni őket.

Jó hosszan hátranyúlik ez a hátsó kert. Egész a patakig. Errefelé inkább barának mondják. Már ástam, közben kigondoltam, hogy oda fogom temetni őket, hátra, egész a patakhoz. Aztán ledugok köréjük fűzfaveszszőt. Hamar megnő a fűzfa, egész szép kis árnyékos nyughely lesz nekik. Sokkal jobb, mintha itt kellene kerülgetni őket ekével, boronával. Az asszony is hasonló véleményen volt.

Az igazsághoz hozzátartozik, az asszony nélkül nem is döntöttem volna, inkább ráhagyatkoztam a megérzéseire, mert már az elején bebizonyosodott, hogy jobban teszem. Minél kevesebbet okoskodok, kérdezősködök, annál jobb. Mert eleinte próbálkoztam. Szomszéddal, ezzel-azzal. Pedzegettem, hogy is volt itt errefelé negyvennégyben. Aztán láttam, milyen gyanús szemmel néznek rám, úgyhogy inkább elhallgattam. Az asszony is rázta a fejét, kár faggatnod őket, úgyse mondanak ezek semmit. Akkor is hallgatnának, ha azt mondanád, hogy a tulajdon édesapjuk fekszik nálad eltemetve. Azt hinnék, tőrbe akarod csalni őket. Olyan bizalmatlanok az idegenekkel szemben, hogy ember legyen a talpán, aki dűlőre jut velük. Hagyd. Nem szabad. Idővel majd úgyis szót értek én itt az asszonyokkal.

Úgyhogy inkább nekiálltam, ástam magam. Látni láthatták, hogy elég mély gödröt ások, többen is talán, de mindenki úgy tett, mintha a világ legtermészetesebb dolga volna, hogy valaki kétszer is gödröt ás a birtokán. Egyet elöl, egyet hátul. Nem firtatták, én se hoztam szóba. A pataknál jártam, saroglyás talicskával hordtam hátra a szalma között a csontokat, akkor se kérdezett semmit a szomszéd, csak átköszönt jó hangosan, hogy jó estét. Én visszaintettem, és magamban füstölögtem is, hogy minek ez a nagy hang, inkább kérdezne, ha már egyszer kíváncsi. Tudtam én, hogy csak jelezni akarja, látja, mit csinálok. Kíváncsi rá, hogy mit fuvarozok a talicskán, de ha szétveti is oldalát a kíváncsiság, akkor se kérdezne. Nagyon megtanultak hallgatni. Nem kérdezünk, nem beszélünk.

Mielőtt betemettem a kerítés tövében a gödröt, még egyszer hátrahívtam az asszonyt, hogy nézze meg, nincs-e több csont a gödörben. Körbejárta, kétszer-háromszor, becsukott szemmel, figyelmesen, aztán a karón túlra mutatott, hogy ott van még valami, de az nem emberi csont, állat, talán kutya vagy macska, de ott is érez valamit. Én meg, gondoltam, ha már ások, kiásom azt is, legfeljebb odatemetem azt is melléjük. Ki tudja, talán valamelyiknek a kutyáját lőtték agyon, amikor ment volna segíteni a gazdájának. Amilyen zavaros idők

azok lehettek! Én nem tudom, mert a mi falunk akkor még nem ide tartozott, csak anyámnak mesélte egy szomszédasszony. Tavaly halt meg. Anyám is. A szomszédasszony is. Mind a ketten sírba vitték a titkukat.

Lassan húsz éve lesz, hogy nem ebben a faluban élünk. Nem sokáig bírtuk itt. Az asszony addig beszélt, amíg eladtuk a házat. Azt mondta, hiába temettem el a halottakat, akkor sem tud nyugodni tőlük.

Menjünk csak hátra, nézzük meg, mi lett a fűzfákkal. A sírokkal. Remélem, eddig békében pihennek. Ezután már ne is háborgassa őket senki. Mondom, én akkor is megmutattam volna őket szívesen bárkinek. De akkor nem jöttek, senki nem volt kíváncsi rá, mi van a kertemben. Meg hát nem is olyan volt itt akkor a helyzet.

Idenézzen! Még az a kis kő is ott van. Erre véstem rá az alfát meg az ómegát. Hát itt vannak mind a huszonnégyen. Mikor eltemettem őket, a feleségem elénekelt nekik egy bosnyák siratóéneket, amit még a nagyanyjától tanult, amikor halottnál virrasztottak. Most már ne is háborgassák őket. Hadd nyugodjanak békében.

vers

Sinkovits Péter

Azonosítás

A kifeszített vászon előtt várakozó festő
ismét szemügyre veszi az érkező nő arcát,
mely minden reggel mást mutat,
azonnal átrohan a szomszédos, titkos szobába,
agyagból megmintázni ezúttal
a szájszél rezdüléses mosolyát, s e finom ránc
mintha leereszkedne
az állon mélyedő kicsiny gödröcske felé.
Így áll össze egy nap majd a fej,
amely valaki más, mindenki számára ismeretlen,
s ha testet is kap – de egyelőre tulajdonságok nélkül –,
kiléphet a XII. századi képkeret bal oldalán magasodó kastélyból,
midőn tavaszelőn még a felhők is borzonganak,
s elindulhat a látóhatár felé húzódó
dombháti szőlőültetvények mellett
a lankás részen szétterpeszkedő falu felé,
oda fasorral szegélyezett kanyargó út vezet;
s ahogy délcegen áthalad a főutcán,
az emberek félrehúzódva megsüvegelik.

De igyekezni kell,
a létezés az újabb évszakot már nem éri meg,
az utolsó szavak halkuló visszhangja ez így,
amikor még valakihez szólunk,
ám a történet nem folytatható,
és a menekülés sem szándékosul.

Lassan már délben kezdődik a sötétség,
lengnek-lobognak a túlvilági szótár lapjai,
szedelőzködik a személyzet, csomagol a helytartó is,
tudják, a csoda már megtörtént,
megdicsőült minden, amire ránézett e női szem,
az irgalom pedig végül eltörli a vétkeket.

Az égbolt kárpitja most kettéhasad,
viharisten vándorlásainkat eddig oltalmazta,
a hegyek immár megremegnek,
az eddig felfelé igyekvő díszes bársonyruha pedig
kiüresedve alázuhan.

Antalovics Péter

a halandóság feledése

foszlányok galaxisában jártam,
égi boltozatból a nagy derű áradt.
csillagszelek járták át a tág teret,
felderengett a hűvös, mély távlat.

minden vég mögött ott az út mögé,
tekintetemtől hasadt fel a fátyol.
addig bonthatom koponyám falait,
míg megszabadulok az evilágtól.

érzékeimet becsapja a híg látszat,
mert minden egy és egy a minden.
kívül a szétesés hideg hazugsága,
az egység megváltása ereinkben.

de az egészcsendtől hajlik a horizont,
nem hagy a szilánkosság kísértése.
embernek lenni: ismerni a halált,
az örökre mulandó megszeretése.
önmagam előtt mentem az úton
elhagyott, ismeretlen, vidéken.
hátranéztem rám, vagyok-e még,
van-e a moston kívül töredékem.

lehet-e cél a kételkedés biztonsága,
utaztam a nap felé kemény légben.
fönt elúsztak fehér felhőországok,
és csak a láthatatlan túloldalt néztem.

mert a teljesség sosem elérhető,
megéget, kiejted hitvány kezedből.
a teljesség ott van, ahol sosem lehet:
jelek a szférákon túli fentről.

azzal veszted el, hogy úgy akarod,
azzal, hogy halkan megfigyelnéd.
akkor nyered el, ha már nem kell,
és elengeded, mielőtt felemel.

képzőművészet

MÚLTBAN A JELEN-LÉT

Újházi Adrienn

Az adai származású Mészáros Júlia fiatal tervezőgrafikus, akinek szakmája egyben a hobbija is. A Kaposvári Egyetemen végezte az alapképzést elektronikus ábrázolás szakon webdizájn szakiránnyal, majd a Budapesti Metropolitan Egyetemen szerzett mesterdiplomát tervezőgrafikai specializációval. Sokoldalú érdeklődési körével a csomagtervezés terén találta meg jelenlegi helyét.

Tervezőtevékenysége során egyéni esztétikai értékeihez hűen maradva, széles látószögű kutatóként szembesül különböző forrásokkal, kiindulási pontokkal, amelyeket a mélyből hoz a felszínre. Ezeket az információkat sajátos szemszögből közelíti meg, és mutatja meg a közönségnek. Gyakran megihleti egy antikváriumból szerzett könyv, annak megőrzött aurájával. Beszippantja a művészettel, a történelemmel és az építészettel kapcsolatos gazdag, lebilincselő dokumentumok és írásos emlékek sokasága. Kiemelten érdekli a műemlékvédelem és a hagyományőrzés, így a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet rendezvényein művészként és moderátorként is dolgozott. A habozás, tétlenkedés nem jellemző rá, igyekszik évente egy-két művésztelepre is eljutni, ami friss inspirációként szolgál számára. Fontosnak tartja az együttműködést, tapasztalatcserét, hogy megerősítse a kapcsolatait más művészekkel. Közös célból egy helyre vezetett minket a sors, így ismertem meg személyesen Julit a zentai Művészet és műemlékvédelem elnevezésű művésztelepen. Nyitottsága, kedvessége, intellektusa megnyerő. A művésztelepi munka során megtaláltuk közös fonalunkat, amelyet még ma is fonunk. Kiegészítjük egymást mint kollégák és barátok.

Munkája – a termékek tervezése – túlnyomórészt a számítógép képernyője előtt zajlik. Ismeretségünk alapján és számtalan mély beszélgetést követően leszűrhetem, Julit szakmai téren a határozottság, magabiztosság jellemzi, mindig a saját érzései és egyéni látásmódja alapján mérlegel. Teljes mértékben alkalmazott művésznek tartja magát, mivel szükségét érzi a racionális szál jelenlétének. Ez a részlet visszahozza a vizualizált terméket a „földre", a realizmus talajára.

„Ez az elem mindig változik, hol a témában, hol a kivitelezésben köszön vissza, és teszi könnyebben befogadóvá a végeredményt a szemlélő számára" – emelte ki beszélgetésünk során Juli.

Pályafutásának szikrája a gyerekkorában rejlik. Ő is több alkalommal szembesült a felnőttek „mi leszel, ha nagy leszel?" kérdésével. Akkoriban a fogorvos vagy a patológus munkája tűnt érdekesnek számára. Akkor még nem fogalmazódott meg benne, hogy tervezőgrafikus lesz. Bár, visszagondolva, már gyermekkorában megmutatkoztak az erre utaló igen markáns jelek:

„Emlékszem, gyakran játszottam azt, hogy a babáim virágboltot vagy üzletet vezetnek, és ilyenkor mindig arculatot terveztem nekik, megrajzoltam a cégtáblát, az árlistát, minden elemet. Többet foglalkoztam magával a tervezéssel, mint a játékkal. Ahogy képzeletben sétáltam a bolt polcai között, kategorizáltam magamban, hogy melyik termékhez milyen vizuális identitás társul, és tudat alatt elraktároztam a benyomásokat."

A körülmények szerepet játszottak a későbbi egyetemi képzés kiválasztásában. Édesanyja bolti eladó volt. Így a marketing világa már korán körbevette, ami az egyetemi évek alatt kapott nagyobb hangsúlyt a marketingpszichológiával, amikor ezeket a párhuzamokat megtanulta megérteni és megfogalmazni. Ezen benyomások révén, illetve a jelenlegi, reklámügynökségben szerzett munkatapasztalata által körvonalazódott meg benne, hogy nagyobb figyelmet fordítana a csomagolástervezésre.

Tanulmányai folyamán visszatérő témái voltak a hagyományőrzés, a helytörténet és a műemlékvédelem, ami a múltbéli dolgok iránti érdeklődésében gyökeredzik. Úgy érzi, foglalkoznia kell ezekkel. Ilyen érdeklődési körrel kicsit koravénnek tartja magát, viszont Juli szerint ezek a témák nagyon aktuálisak, mivel rájuk fér egy kis frissítés. A félreértések elkerülése végett, nem a tartalomra, hanem a vizuális formanyelvek elévülésére gondol. Nagyon lelkiismeretesen foglalkozik olyan témával, amely kapcsolódik a környezete múltjához, hogy rámutasson a megőrzése fontosságára. Ez a folyamat kutatást igényel, amely magában foglalja a dokumentumok fellelését, tanulmányozását, a képek társítását a több generáción átívelő történetekhez, hogy új információkkal tudja bővíteni a helyi legendáriumot.

Hasonló folyamatról szóló projektumát emelte ki beszélgetésünk során. Diplomamunkáját vallja első komoly művének, amelyben több elvontabb és személyesebb narratíva szerepelt, viszont annak az alapja is egy szilárd helytörténeti kutatás. A Kaposvári Egyetemen készült munkájával, az adai Aranykapu Művelődési Egyesület arculattervével köszönt el alapfokú tanulmányaitól. Az alkotás folyamata alatt a felkészülés és a kutatás erőteljesen meghatározta későbbi munkarendszerét. Juli kreatív tanulmányi folyamata magában foglalta a viseletbéli, illetve tárgyi elemek elemzését, a viselet fotózását, az anyaggyűjtést, valamint interjú készítését a néprajzkutatókkal.

„Ada a szülővárosom, így kisgyermekként, később az Aranykapu tagjaként először az ott rendezett eseményeken ismerkedtem meg az egyesület által közvetített értékekkel, amelyek nagy szerepet játszottak a népművészet iránti rajongásom kialakulásában. A célom akkor az volt, hogy olyan nagy arculatot hozzak létre, amely tükrözi ezeket az értékeket az akkori trendeknek megfelelő megjelenítésben a modern befogadók számára" – fogalmazott Juli, kiegészítésként még hozzátéve, hogy az egyesületek nem érzik az újítás jelentőségét, ami abban nyilvánul meg, hogy többnyire anyagi okokból nem hozzáértő személyre bízzák ezt a munkát. Ez gyakran a vizuális kultúra szegényes, nem kielégítő oktatásából ered, aminek következménye az egyediség hiánya. Ezért az egyediség, egyéniség problematikája, kérdésköre már régóta foglalkoztatja, és szeretne még ezen a

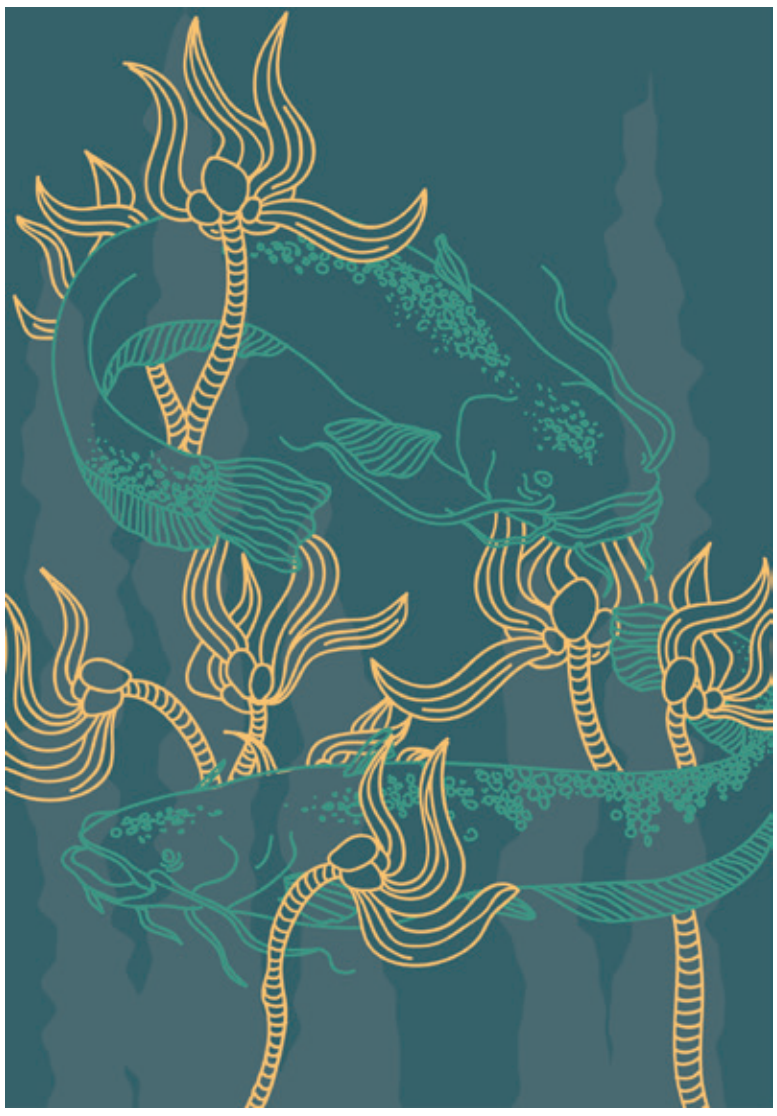

képzőművészet

területen kihívásokat és megoldásokat keresni.

A dizájn folyamatában az említett önvizsgálat felhasználása úttörőként a mesterszakos diplomamunkájában mutatkozik meg, amely *A temető könyve* címet kapta, és személyesebb, elvontabb narratíva jelenik meg benne. Tafofilnak nevezik azt a személyt, aki szeret temetőbe járni, érdeklik a temetőkutatás és a halállal kapcsolatos rituálék. Julinál ezek a jegyek szenvedélyesen megmutatkoznak már gyerekkora óta. Különleges helynek tartotta a temetőt, ahol tapintható és tapinthatatlan gazdag információkkal szembesül, amelyek a múltba varázsolják. Munkájában az adai római katolikus temető történetét örökítette meg. A lehető legpontosabban megpróbálta feltérképezni a temető történetét, és összegyűjteni a hozzá kapcsolódó szájhagyományt, mindezt úgy, hogy nem tanulmányként fogalmazza meg, hanem egy művészeti alkotásban, amely hordozza egyéni kézjegyeit. A könyv a 170 éves temető történetét ismerteti, és azon keresztül betekintést nyújt szülővárosa egy szeletnyi történelmébe, úgy, hogy ez a saját gondolkodásmódját és szerzői stílusát is tükrözi. A különféle interaktív, mozgatható, kihajtható, áttetsző elemek, a fény felé fordítva megjelenő minták, a különböző tapintású és színű papírok az emlékezet rétegeltségére és szövevényességére reflektálva hordozzák a narratívát. Végső koncepcióként azt az elvet határozta meg, hogy a szöveg és a vizualitás különböző tartalmi részeit úgy kösse össze, mintha az olvasót egy képzeletbeli sétára vinné a temetőbe, és mesélne az ott látottakról.

„Azért fogalmazok jelen időben, mert a kutatómunkából származó anyagmennyiség már a diplomamunka készítése alatt jócskán kinőtte annak tartalmi keretét, ezért már akkor körvonalazódott bennem, hogy az egyetem befejezése után a helytörténeti részt kiegészítem, és azt önálló helytörténeti kutatásként publikálom” – osztotta meg velünk terveit Juli.

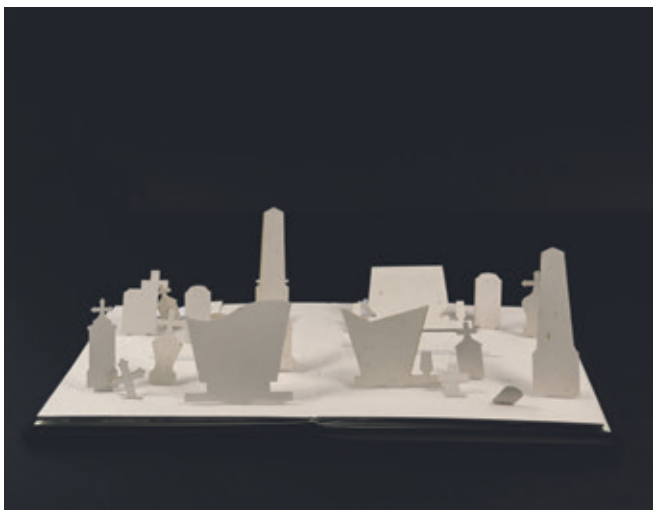

mészáros júlia

1995
Zenta

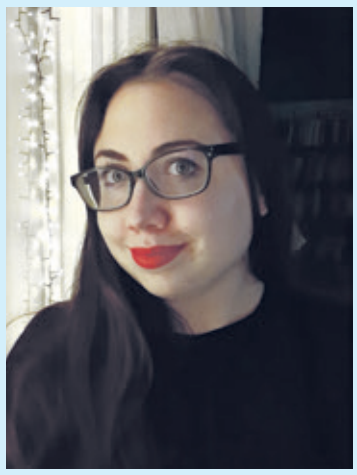

Adai származású tervezőgrafikus. 2014-ben felvételizett a Kaposvári Egyetem elektronikus ábrázolás szakára, ekkor költözött Magyarországra. Az alapképzés befejezése után Budapest felé vette az irányt, ahol a Budapesti Metropolitan Egyetem tervezőgrafika mesterszakán folytatta tanulmányait. 2019-ben a diploma megszerzése után egy budapesti reklámügynökségben helyezkedett el tervezőgrafikusi pozícióban, amelyet jelenleg is betölt. Vajdaság-szerte több művésztelepen részt vett. (2013, 2019 – TAKT, Temerin; 2011, 2015, 2017, 2018 – Művészet és műemlékvédelem, Zenta; 2019 – Zentai Művésztelep). Főleg a nyomtatott formátumban érzi magát otthon, kedvelt vizuális médiumai a csomagolástervezés és a pop-up kiadványok. Érdeklődik a műemlékvédelem és a hagyományőrzés iránt, választott témáiban gyakran visszaköszönnek ezek a motívumok.

CSOPORTOS KIÁLLÍTÁSOK

2013 – 46. Középiskolások Művészeti Vetélkedője (Óbecse); 34. TAKT (Temerin)

2015 – Moholy-Nagy László Omázs (Ada); **Művészet és műemlékvédelem IV. (Zenta)**

2016 – Könyv-tár-lat, az A5 csoport kiállítása (Ada); FÉNY és NYOMAT & PAPÍR mint MÉDIUM (Kaposvár); POSITIVE, a Makovecz Imre Szakkollégium hallgatóinak kiállítása (Kaposvár); Leltár, az A5 csoport kiállítás (Ada)

2017 – 26. Ménfőcsanaki Alkotótábor (Győr); **Művészet és műemlékvédelem VI. (Zenta)**

2018 – Művészet és műemlékvédelem VII. (Zenta)

2019 – REFLEX RUTIN RÍTUS RITMUS (Budapest); METU Best of Tervezőgrafika (Budapest); 40. TAKT (Temerin); 68. Zentai Művésztelep (Zenta)

2020 – 18. Arany Rajzszög díj tervezőgrafikai pályázat és kiállítás (Budapest); 22. Országos Tervezőgrafikai Biennálé (Budapest)

Megjegyzés: Több kiállításon is részt vett, de a kiemeltek járultak hozzá a legjobban a szakmai fejlődéséhez, és illeszthetőek bele a tevékenységi portfóliójába. A többi kísérletezés és útkeresés.

LAPSZÁMUNK SZERZŐI

Antalovics Péter (1993) költő, újságíró (Kupuszina)
Bence Lajos (1956) író, tanulmányíró (Lendva)
Bordás Győző (1948) író, kritikus (Újvidék)
Csík Mónika (1978) költő, író (Szabadka)
Fehér István (1960) író, értékesítő (Magyarkanizsa–Hódmezővásárhely)
Fekete J. József (1957) író, kritikus (Zombor)
Gál János (1999) költő, tanár (Budapest)
Klamár Zoltán (1955) néprajzkutató, egyetemi oktató (Magyarkanizsa–Kartal)
Kurcz Ádám István (1982) irodalomtörténész (Budapest)
McGregor, Jon (1976) író (Egyesült Királyság)
Mihályi Katalin (1961) újságíró, szerkesztő (Szabadka)
Mirnics Zsuzsa (1940) író (Szabadka–Budapest)
Patak Márta (1960) prózaíró, műfordító (Leányfalu)
Serfőző Réka (1996), az újvidéki BTK Angol Tanszékének mesterszakos hallgatója (Zenta–Újvidék)
Silling István (1950) néprajzkutató (Kupuszina)
Sinkovits Péter (1946) író, kritikus (Zenta)
Szabó Annamária (1993) népiének- és népzeneelmélet-tanár (Temerin–Budapest)
Tomić Glória (1996), az újvidéki BTK Magyar Tanszékének mesterszakos hallgatója (Torda)
Tóth Eszter Zsófia (1975) történész, társadalomkutató (Budapest)
Újházi Adrienn (1995) vizuális művész (Újvidék)
Verebes Ernő (1962) író, zeneszerző (Budapest)

Lapszámunkat **Mészáros Júlia** alkotásaival illusztráltuk.

COVID

Mirnics Zsuzsa

– Érzed? – kérdezte a nő, és ismét beleszippantott a levegőbe. – Mint a tavasz.

– Vagy kora nyár. Októberben! – válaszolt a férfi. – Olyan 22-23 fok lehet.

– Ajándék az útra.

– Mert zuhoghatna is.

– Hát igen. Esőt jósoltak…

Idős házaspár nagy útitáskákkal a kihalt állomáson. Egymásra néznek, egyet is gondolhatnak, mert mint víg kölykökből, egyszerre, pukkadozva bugyborékol ki belőlük a nevetés. A férfi harsányan s egyre jobban nevet: lekapja a szemüvegét, a nő kicsiket kacarászik. Előrántja a zsebkendőjét; végül mindketten a szemüket törülgetik.

– Hát emlékszel?

Megint nevetnek.

Egykor, több mint ötven évvel ezelőtt ugyanígy vihorásztak egy fiatal világban: egy sokat késő, bizonytalan vonatra vártak. A zsúfolt peronon egy idős házaspárhoz szorultak, akik az időjárást taglalták szenvedélyesen: – *Kardigánt kellett volna hozni. – Inkább esőkabátot! – Ugyan már! Jó lett volna az esernyő is. – De minek? – Megint melléfogott az időjós. Tudod, tegnapelőtt is, meg előző nap is, meg a múlt héten is…* És ők, a fiatal pár, füleltek, s közben befelé kuncogtak. Nem tudták felfogni, hogyan lehet ilyen fontos ügy az időjárás, hogyan lehet ilyen körülményesen, hosszan, terjengősen megtárgyalni; milyen üres, eseménytelen, kifakult élet kell hozzá, hogy a gondolatok között főszerepű beszédtémává lépjen elő.

– Mi is ilyenek leszünk, ha megöregszünk? – kérdezte később lehangoltan a lány.

– Mi? Soha! Soha!!! – ölelte át az egykori lány vállát az akkori fiú.

Egy vasutas lépett ki az állomásépületből.

– Mindjárt be lehet szállni – mondta. – Már az utolsó kocsit fertőtlenítik. De tegyék fel a maszkot!

– Nagy eset! Összesen két kocsi van! – súgta a férfi.

A nő nem mozdult.

– Nézd csak a templom felett azokat a sötét felhőket!

– Mi van velük?

– Délről úsznak észak felé! Láttál már ilyet? Normális ez?

A férfi is az égre nézett.

– Egyáltalán nem normális. A felhők csak menjenek nyugatról keletre vagy északról délre, ahogy ötven meg hatvan meg sok száz évvel ezelőtt tették… És ne térítse el őket globális felmelegedés, lyukas ózonpajzs, nyári hideg vagy téli hőség. Ne befolyásolja őket semmi! Tegyék a dolgukat!

Csend lett.

– Miről is beszélgetünk most? – kérdezte a nő.

– Hát… alighanem az időjárásról.

– Most megfogtalak! Ezek után mered mondani, hogy mi nem lettünk olyanok?

– Igen – mondta határozottan a férfi.

– De nem ilyenek voltunk!

– Csakhogy megöregedtünk.

– És?

– Meg zsémbesek lettünk, jelzem, hogy okkal, mert a határon át nem jár egyetlen átkozott vonat se, és fáradtak vagyunk, mert ezt a semmi távolságot órák alatt lehet megtenni. Ennyi idő alatt átrepülhettük volna az óceánt.

– És milyenek lettünk még?

– Ne macerálj! Ráncosak. Őszek. Vének.

– Te! Én nem! – fortyant fel a nő.

– No persze. A kencefice. Meg hajfesték!

– Ne légy undok! Elhagynál, ha felvenném az ősz nagymamást. Keresnél egy fiatal hatvanévest. És nem is vagyok még ősz!

– Persze hogy nem – mondta békülékenyen a férfi. – Csinos, fürge, életerős hatvanéves hölgy vagy, néhány ősz hajszállal. Amit a festék elfed.

– Mit mondtál? Hány éves?

– Olyan hatvanasra saccollak – nézett rajta végig somolyogva.

– Ennyire azért ne udvarolj! De köszönöm. – Visszamosolygott, és közelebb lépett a férfihoz. Kicsit pipiskedett, és mutatóujjával megsimította ápolt, rövid fehér szakállát.

– *Személyvonat indul Budapestre 11.10-kor a második vágányról…* – recsegte a hangosbemondó.

A férfi lehajolt a nagy bordó útitáskához. A nő nem mozdult, fejét hátravetve, arcát az ég felé tartotta.

– No, mi lesz, hölgyem? A zöld, a kis bordó meg a szatyor izgatottan vár az ön kacsójára. Vagy a hölgyet is én vegyem a karomba?

– Pszt! – intett az asszony.

Kicsit álldogált még, nem lehetett tudni, mit néz elmerülten a teljesen üres vágányokon vagy mögöttük a kihalt utcákon; sem közel, sem távol egyetlen lélek se; erősen figyelt, közben mozgott a szája a maszk alatt. A férfi egy ideig türelmesen várt, aztán megragadta a két nagy útitáskát, és elindult. A nő visszakapaszkodott a valóságba, felkapta a kis zöld táskát, a gurulós bordót és az orgonavirágos szatyrot, s felcihelődött a vonatra.

A táskákat az ülések közé gurították, s leültek egymással szemben.

– Évek, sőt évtizedek óta próbálom megszámolni, hány villanyvezeték húzódik a pálya felett, és hány sínpár idelenn – mondta a nő. – És mindig kívántam valamit, hogy teljesüljön, ha sikerül. Soha nem ment, érted, soha! Bárhogy is igyekeztem, bármi apróságot is kívántam, nem sikerült, mert tele volt az állomás, vagy egy vonat robogott el, vagy egy teherszerelvény csörömpölt végig, vagy mozdony zakatolt, vagy tolattak, vagy tele volt az állomás vagonokkal, mozdonyokkal, vagy éppen a kocsiban ült mellettem valaki. Iszonyúan boszszantott.

– Most is azt számoltad! – derült a férfi. – Értem. A megszállottja lettél.

– Mindig szörnyen dühített, hogy kudarcot vallottam. Több száz kudarc. Felfogod?

– És most? Tán csak nem?!

– De! Harmincegy villanyvezeték és kilenc sínpár.

– És megtudhatom, mi volt a világrengető kívánságod?

– Tulajdonképpen arra szerettem volna tippelni, hogy megússzuk-e ezt a kényszerkirándulást Covid, karantén meg kórház nélkül. De elfelejtettem időben kívánni, és csak most, hogy emlékeztetsz, jut eszembe. De így utólag már nem ér.

A férfi áthajolt a feleségéhez, finoman kezére ejtette nagy tenyerét.

– Nagyon félsz?

A nő kinézett az ablakon, úgy mondta:

– Láttam a kórházi képeket. Félelmetesek. Csak ne ilyen véget!

– Kell neked mindent látnod? Nem mondhatom, hogy nem lesz bajunk. De ne gondolj rá annyit! Beszéljünk inkább az időjárásról! – fogta könyörgőre a férfi.

Mosoly nélkül maradt a két feszültség.

– Azt már túltárgyaltuk!

A férfi kinyújtotta hosszú lábait, levette szemüvegét, zakóját felakasztotta. A nő kirakta maga mellé a mobilt, az olvasószemüvegét, az ásványvizet, Harari *Homo Deus*át, egy rejtvényújságot és egy tollat.

Két kocsi, összesen két utas – ők ketten.

– Tamásom, biztos, hogy jó vonatra szálltunk? – rebbent meg a nő.

– Zseniális nő, zseniális kérdés jó időben! El lehetne téveszteni?

– Ne gúnyolódj! Persze hogy nem. De hogy lehet az, hogy innen senki, de senki nem utazik… Ez az üresség, ez a csend… Riasztó. Egykor meg…

– Az emberek most nem szívesen utaznak. Valljuk be: mi sem.

– Nekünk muszáj. Te nem félsz?

– Nem foglalkozom vele – felelte a férfi, s bebújt a kabátja alá. A nő a rejtvényújságért nyúlt, és fülébe dugta a mobil dugóját.

Már vagy két órát voltak úton, amikor az egyik állomáson nagy robajjal beszállt egy mankós férfi, és leült mindjárt az ajtó mellé. Utána egy fiatal nő és egy tizenkét-tizenhárom éves forma fiú kapaszkodott fel, és egészen közel ült le a házaspárhoz. Mindkettő álla alatt szájmaszk. A nő kinézett az ablakon: Kiskőrös. A mozdulatlan kabát megszólalt: *Itt születtem én, ezen a tájon…*

– Az nem biztos! Aludj! De ne horkolj!

– Nem horkoltam – mordulta magát álomba ismét a férfi.

A fiú elkezdett köhögni, a két támla között az asszonyra.

– Fiam – fordult meg a nő. – Látom, van maszkod. Nem lenne jobb feltenni?

– Ne bántsd a fiamat! – ugrott fel a fiatalasszony.

– Dehogy bántom! De ugye tudja, hogy kötelező?

– Neki nem!

A fiút köhögésroham fogta el.

– Nem covidos! – harsogta túl az anyja. – Csak meg van fázva.

– És maga mért nem viseli? Legyen szíves!

– Azt lesheted! Ne parancsolgass se nekem, se a fiamnak!

Dühösen leült.

– Majd felveszem, ha akarom! – tette hozzá. – Törődj a magad dolgával, vén szatyor!

A nő a tájat nézte gondolattalanul. Állomást hagytak el: *Utoljára Szabadszállásra mentem, a hadak vége volt…* – de a kabát nem felelt rá. Pedig máskor végigvettek mindent, ami eszükbe jutott, amikor elhaladtak egy-egy állomás mellett.

A fiú újra meg újra köhögött. Kalauz sehol.

– Ráfizettem – gondolta a nő. – Most még inkább figyelhetem magamon a jeleket. – S ujjain elkezdte számlálni az ismert tüneteket. Bal kezén a jellemzőket, jobb ujjain az atipikusakat. Miközben ujjait morzsolgatta, férje kibújt a kabát alól.

– Kell segítség? – kérdezte a köhögős fiú felé intve. A nő megrázta a fejét.

– Nem emlékszem rá – felelte –, hogy a fülfájás, meg ha valaki nem érez szagot, tipikus vagy atipikus?

– Lásd, milyen okos urad van: a fülfájás atipikus, ha van, van, ha nincs, hála istennek. De ha nagyon szeretnéd, panaszt teszek, és megrendelem majd neked, amikor megjön a Covidod. A szagvesztés viszont jellemző tünet, ha akarod, ha nem, meglesz, az orrod nem jelez majd semmi szagot. Hiába hasonlítasz Mátyás királyra…

A nagy orrú király említésére egymásra néztek: kisfiuk, abban a korban, amikor még a gyerekek kedvesen nyíltak és aggály nélkül őszinték, elmélyülten nézegetett egy képeskönyvet. Egyszer csak felemelte szőke buksiját, anyja felé fordult, tekintete hosszan rátapadt. – *No, mi van? – kérdezte az apja. – Anyukám – szólalt meg elragadtatva a gyerek –, te olyan szép, de olyan szép vagy! Mint Mátyás király! – Igen? És mi a szép rajtam? – Neked is olyan szép nagy az orrod!*

Emlékező mosolyuk rövid volt.

A fiú köhögött, tüsszögött. Az asszony lehangoltan gondolta: végül is mindegy, kitől, hol fertőződök meg.

– A Covid a mi időjárásunk? – töprengett. És olyan rosszkedv telepedett rá, hogy a Keletiig meg se szólalt.

Gyors szemle: a lakásban minden a helyén. A virágok az erkélyen a fekete vasrács tövében mintha rájuk vártak volna; az őszi majdnem-tavaszban a flamingó, az amarillisz, a krizantémok, a begóniák, a kökörcsinek, a muskátlik és az árvácskák nem véve tudomást a világ bajáról, vagy talán vigaszként, buján, de illattalanul virágoztak.

Anna kezet mosott, papucsba bújt, aztán csak úgy kabátban kiült a sötétedő erkélyre a virágokhoz. Közben befelé fülelt, hallgatta a fürdőszobából kihallatszó vízcsobogást, várta a sorát. Jobb keze a kabátzsebben egy kis parfümös üveggel játszott, melyet mindig magával vitt az utasok vonat-, izzadság- és levetettcipőszaga ellen. Egyszer csak azt érezte, hogy a keze és a zsebbélés nedves.

– No – gondolta bosszúsan –, most majd bűzlök, mint egy drogéria.

Kivette az üvegcsét, zsebkendőjével törölgetni kezdte, de nem érezte a szagát. Az orrához emelte, és megdermedt. Semmi szag, semmi bűz, semmi illat! Semmi! Amikor Tamás, derekán a törülközővel, kilépett a félhomályos erkélyre, Anna arca csupa könny volt. A kisüveget férje felé nyújtva zokogta:

– Nem érzem a szagát! A parfümöm illatát! Tudod, hogy ez mit jelent?! Fel tudod fogni?!

A férfi kivette felesége kezéből a kisüveget, megszagolta, majd visszalépett a szobába, ahol már égett a lámpa. Orrához emelte az üveget, töprengett, megigazította a szemüvegét.

– Annuskám, Pankám, kis hülyém! Hát ez nem is illatozhat! Tudod, hogy ez mi? Szenteltvíz! A doroszlói Szentkútról hoztad vagy harminc éve! Véletlenül ezt vágtad zsebre. A Magyarok Nagyasszonyától vársz illatot? – és felesége kezébe nyomta az üvegcsét.

Anna visszavette, nézte, forgatta, s valóban: az üveg lenyomatán Mária, karján a Kisjézussal… Olyan megkönnyebbülten, felszabadultan és hangosan kezdett el nevetni, hogy a szemben lévő erkélyre kilépő szomszéd visszaszólt a lakásba:

– Megjöttek a tanárnőék. Biztosan jól kipihenték magukat.

novella

LADIK

Jon McGregor

A nő elvette a férfitól a virágokat. Mindjárt keresek nekik valamit, mondta. A férfi keze hideg volt. Csodálkozott, amiért eljött, de megpróbálta eltitkolni meglepetését. A tulipánokat a konyhapultra fektette, és körülnézett olló után kutatva. A virágfejek még szorosan zárva voltak. A szirmok pirosak, vékony sárga csíkkal a peremüknél. Száruk ívbe hajlott, ahogy a tulipán szára mindig ívbe hajlik. Felvette, majd visszatette őket a pultra. Nem tudta, merre lehet az az olló. Kinyitotta a fiókot. Megdermedt; elfelejtette beinvitálni a férfit. Biztosan még most is a küszöbnél várakozik a hóban. Érezte, ahogy hideg szél fúj a bejárat felől. Mire visszaért hozzá, a férfi már előrelépett, a félig csukott ajtóval a háta mögött. Jaj, gyere be, hát persze, gyere, mondta. Ugye nem arra vártál, hogy behívjalak? A férfi mosolygott, megvonta a vállát, néhány hópehely hullott le róla, ahogy behajlította a lábát, hogy lehámozza magáról a cipőt. A nő csak nézte. Le szerette volna róla söpörni a havat, és elvenni tőle a kabátját, megérinteni a hideg orcáját. Várt. Felkapcsolta a tűzhelyet és feltette a teáskannát. Eltűnődött rajta, vajon mit keresett ott a férfi. Beszélgetésbe vagy legalábbis valami ahhoz hasonlóba kezdtek a konyhában állva.

– Ugye nem gyalogoltál egészen idáig ebben az időben?

– Busszal jöttem. A falu végéről sétáltam. A végállomástól.

– Meglep, hogy egyáltalán közlekedik.

– Nem voltam benne biztos, hogy fog.

– És nem jutott eszedbe idetelefonálni, megnézni, itthon vagyok-e?

– Tenni akartam egy próbát. Szabad volt a délutánom.

– Hát örülök, hogy látlak. Szép kis meglepetés. Teát?

– Kérek. Tejjel, ha van.

A nő beleöntötte a forrásban lévő vizet egy edénybe, a tejet pedig a kancsóba. Tálcára helyezte őket a csészékkel, tányérokkal és a cukortartóval együtt. Kivitte a tálcát az elülső szobába, ők ketten pedig leültek egymással szemben, amíg odakint havazott megvilágított ablak előtt, a tea pedig ázott és örvénylett az edényben.

– Nagyon szép csészék.

– Ugye? Régóta megvannak. Nászajándékba kaptuk őket.

– Igazán? Nem emlékszem rá, hogy valaha láttam volna őket.

– Hát igen, Jamesnek soha nem tetszettek igazán.

– Ó.

– Így hát félretettük őket.

– Értem.

– De most, hogy is mondjam, azt gondoltam. Tudod.

– Francia?

– Flamand, azt hiszem.

– Nagyon szép.

– Igen.

– Szépen mutatnak az ember kezében, nem? Éppen megfelelő a súlyuk.

– Igen, azt hiszem, igen.

– Sajnálom. Jamest.

– Igen.

– Megkaptad a levelem?

– Ó, nem hiszem. Nem.

– Ó, sajnálom. A posta már nem a régi, nem igaz?

– Nem, tényleg nem. Bocsáss meg.

Elfelejtette vázába tenni a tulipánokat. Még odáig sem jutott el, hogy levágja a szárukat. Eltűnődött rajta, miért éppen ezen a napon jött, miért volt a mai nap más. Kihúzta a fiókot. Az olló a szélén volt, az edényszárító mellett. Kettévágta a zsinórt, a tulipánok pedig szétszóródtak a konyhapulton. Szétnézett egy kis tasak növénytápot keresve, de persze nem talált semmit. Rá vallott, hogy értesítés nélkül érkezzen. James soha nem tett volna ilyesmit. Bár James arra sem gondolt volna, hogy virágot hozzon. Levágta a tulipánok szárának a végét, aztán összeszedte, majd a komposztálóba ejtette őket. Emlékezett rá, hol vannak a vázák, és arra is, hogy ő maga nem ér fel odáig. Nem akart sámlira mászni, hogy levegyen egyet, ezért megkérdezte a férfit, nem bánná-e, ő pedig azt felelte, hogy egyáltalán nem. Ő persze elérte a konyhaszekrényt anélkül is, hogy lábujjhegyre állt volna. Jamesnek legalább nyújtózkodnia kellett volna. Szép vázát emelt le. Kiváló választás: elég magas ahhoz, hogy megtartsa az ágaskodó szárakat, elég keskeny, hogy összefogja őket, és elég egyszerű, hogy ne vonja el a figyelmet a virágok színéről.

– Egyáltalán hol találtál virágot ilyenkor?

– Ó, hát tudod. Még mindig lehet ilyesmit találni, csak keresni kell.

– Régóta nem láttam már vágott virágot.

– Ismerni kell a megfelelő embereket, ennyi az egész.

– Te pedig ismered.

– Elboldogulok. Még mindig tudsz tejet szerezni?

– Egyenesen a tanyáról.

– A városban már jó ideje nem lehet kapni.

– Akkor nem ismered a megfelelő embereket, ha tejről van szó?

– Nem. De most már itt vagy te nekem, nem igaz?

A nő ebben nem volt olyan biztos. Egyáltalán nem volt benne biztos. Valahogy olyan merésznek tűnt ez a kijelentés. Tudnia kellett volna, hogy a készletek korlátozottak. Nem mondott semmit, a férfi pedig rájöhetett, hogy átlépte a határt, mert az ablakhoz lépett, és elkezdett a kertről beszélni, arról, milyen nehéz bármit is elkezdeni, amikor az első hó egyre később esik le. Amíg ő beszélt, a nő a hátát nézte. Milyen egyenes még mindig. Mindig is az a fajta volt, aki kihúzta magát. Helyesen. Valóban jólesett őt látnia. De a nő nem tudta, mit keresett nála. A tulipánokkal teli vázát az elülső szobába vitte, és letette az asztalra, oda, ahol a fény leginkább megvilágította őket. A férfi követte, kissé váratlanul, és egy kicsit túlságosan is közel állva megkérdezte, felmerült-e már benne, hogy fizetővendégeket fogadjon. A nő azt válaszolt, hogy még nem gondolkodott rajta.

– Pedig elég helyed lenne.

– Hát igen, talán.

– Az jutott eszembe, hogy talán elkelne neked egy pár segítő kéz a ház körül. Tudod. Tisztában vagyok vele, hogy pillanatnyilag nem a pénz a fő, de léteznek másfajta kompenzációs lehetőségek is. Segítség, például. Ismeretségek.

– Tényleg nem vagyok benne biztos.

– Az én hátam még mindig erős. Sok mindent meg tudok csinálni.

– Vannak mások, akik jönnek és segítenek, köszönöm. Megvagyok.

– Csak hát tudod, hogy van. Rosszul alakulnak a dolgok. A városban. Azt gondoltam, talán mi kisegíthetnénk egymást. Ebben a nehéz időszakban. A régi idők kedvéért. Tudod, ez egy kölcsönösen kedvező megállapodás lenne.

– Nem hiszem, hogy túl praktikus ötlet, igazából.

– Pedig tökéletesen praktikus.

– Bocsáss meg.

– Ó, nahát.

– Azt hiszem, a buszod hamarosan indul.

– Nézd, sajnálom.

– Nem szeretném, hogy lekésd.

– Azért elgondolkodnál rajta? Majd megkeresel?

– Ideje, hogy elindulj, ha el akarod érni a buszt.

– Mary, megfontolnád?

– Nagyon köszönöm a virágokat. Igazán gyönyörűek. Értékelem, hogy ilyen fáradságos munkával szerezted meg őket.

– Mary, kérlek.

A nő a bejárathoz ment, felemelte a férfi kabátját, és megvárta, amíg az felveszi a cipőjét. Aztán odanyújtotta neki a kabátját, mintha meg akarná előzni a férfi mozdulatát. Nem tudta volna elviselni a jelenetet. A férfi kinyitotta az ajtót, elvette a kabátját, és behúzta a nyakát, ahogy kilépett a hóesésbe. Nem nézett a nőre, ahogy távozott. A nő becsukta az ajtót, nehogy kiszökjön a meleg. A kukucskálón át nézte őt. Az üvegen keresztül torznak, alacsonyabbnak tetszett.

Fordította Serfőző Réka

könyv

LEHETSÉGES UTAK

Tóth Eszter Zsófia

Bakos Gyöngyi: *Nyolcszáz utca gyalog*. Magvető, Budapest, 2020.

Hogyan kezdjünk bele egy párkapcsolatba? Örök kérdés. Megvárjuk az igazit, ha egyáltalán létezik, avagy próbálkozzunk addig is jól érezni magunkat olyanokkal, akik érkeznek az életünkbe, és többé-kevésbé megfelelnek az elképzeléseinknek? Hogyan befolyásolják párkapcsolatainkat gyermekkori traumáink? Izgalmas kérdések, amelyekre válaszokat ad ez a könyv, lehetséges utakat nyújt a 30-as generáció szemszögéből.

Bakos Gyöngyi fiatal főhősnője próbálkozik, kapcsolatokat teremt, mindeközben beutazza a világot. Vannak gyengébb és erősebb kötődései is. A szerző nagyon szerethető könyvet írt. Mindig is izgalommal veszem kézbe az olyan kortárs prózai köteteket, amelyekben ott lüktet jelen női életünk a lépésszámláló alkalmazásokkal a telefonunkon, a fogyókúrákkal, a szobakerékpározással. A hősnő nem csetlik-botlik, tudatos, egyúttal humorérzéke is van. A kötet terjedelmében kicsit több, mint száz oldal, akár egy nap alatt is elolvasható. A hősnő, az elbeszélő, már könnyedén utazik, nincs gyomorgörcse a határon, ő nem élte át a szocialista időszak traumatikus határátlépéseit. Vannak helyek, ahol jól érzi magát, ahol nem, onnan továbbáll. Ugyanezt teszi a kapcsolataiban is. Bár vívódik, mielőtt dönt, de nem ragad bele számára elviselhetetlen helyzetekbe. Dénessel – akit kissé alulértékel – kirakja a puzzle-t, de aztán szakít vele. A férfi szereplők közül Dénes a legrokonszenvesebb. „B” kicsit arctalan marad, a Görög az élvezeteket hajszolja, és nem az erkölcs bajnoka.

Mindeközben ott húzódik a háttérben a múlt, annak a fájdalma, hogy elveszítette az édesapját, aki nem volt tökéletes apa, megcsalta az édesanyját, és ezt a titkot gyermekként őriznie kellett. Feldolgozható-e ez a trauma? Az édesapjával már nem tud erről beszélni, édesanyjának pedig nem mondhatja el. Az apa múltjának azonban egy másik szálon utánanéz: mivel édesanyja azt állítja, az apa besúgó volt, a főhősnő kikéri az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárából az aktáit. Nagyon izgalmas ezt a részt olvasni, mit érez, amikor megérkezik kérelmére a válasz, miszerint apja nem volt besúgó, tehát tiszta ember, akit nem sározott be a kommunista múlt. Érdemes megismernünk a múltunkat, mert lehetséges, hogy attól tartunk, szörnyű titkot rejt a múlt, aztán kiderül, hogy nem. És ez mélységesen felszabadító érzés tud lenni. E sorok írója is kikérte a nagypapájára vonatkozó aktákat az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárából, és az derült ki, hogy bár külföldi utazásai kapcsán megkereste az állambiztonság, de a nagypapa visszautasította az együttműködést.

A főhősnő már egy olyan generációhoz tartozik, ahol a komcsi múltat nem élte át, már távolinak is tűnhet, de mindeközben hat a jelenre is. Szerencse, hogy ez a nemzedék már nem ismeri a kényszermunkatáborok világát vagy a csengőfrászt. Már nem nyomorította meg őket a diktatúra.

A nőiség síkja legintenzívebben a párkapcsolatokban jelenik meg, az anyaság pedig egy megvalósulatlan álom, ennek tragédiájáról csak jelzésszerűen értesülünk. Ez erőssége is egyúttal a könyvnek, az erős, impulzív, rövid részek.

A főhősnő lépked az idősíkok között, és a férfiak történetét, akiket szeretett, nem lineárisan beszéli el. Ez inkább izgalmat és kellemes feszültséget okoz, könnyen követhető. Egy helyen bicsaklik meg a történet: az apa szeretője később öngyilkos lett.

Ezt felfoghatjuk sorstragédiaként vagy akár elégtételként is, de úgy érzem, szükségtelen túlzás. Az apának enélkül is meg lehetett volna bocsátani. Mert az apák, ha korán távoznak is, de a háttérből segítik leányaikat. Még akkor is, ha már huszonhárom éve nincsenek, és az órájuk is elveszett.

esszé

MOZAIKKOCKÁK TRIANONTÓL A KALANGYÁIG

Bordás Győző

2.

Mókuskerékben

Herceg János soraival egy kicsit előreszaladtunk, de érzékeltetni kellett, mi lebegett mindig is újságaink szerkesztői s végső soron minden író, tehát irodalmunk feje felett. Ugyanakkor nem feledkezhetünk meg Fenyves Ferencről (1885–1935), aki már 1908-tól a *Bácsmegyei Napló* felelős szerkesztője és a szabadkai sajtóélet egyik vezéralakja. Gerold László megfogalmazásában: „…a világháború utáni másfél évtizedben, amikor a jugoszláviai magyar irodalom szerveződik, visz fontos szerepet. Fenyves szerkesztésében és előszavával jelenik meg a *Napló Vagyunk* (1928) című irodalmi almanachja, amely azt volt hivatott bizonyítani, hogy a vajdasági írók szívében, lelkében, gondolkodásában miként keltenek visszhangot a vajdasági és általános emberi problémák, miként tudják kifejezni, vagyis, hogy menynyire irodalom a vajdasági irodalom.” 1924-ben a *Bácsmegyei Napló* megjelenése huszonötödik évfordulójára írt köszöntőjében egyszerűen arra is emlékezik: „…a gimnáziumban együtt jártunk: Kosztolányi Dezső, Csáth Géza, Laczkó Géza, akiknek később lett némi közük az újságíráshoz s kevés embert bámultunk oly tisztelettel, mint Stocek Károlyt, aki a *Bácskai Ellenőr*t szerkesztette, meg Terbe Vincét, aki mérgesebb hangú cikkeket írt akkoriban, mint most a legvéresszájúbb szerkesztő. Csillag Károly volt a szemünkben a legbátrabbszavú költő…” Aztán elzarándokol emlékezetében Gyóni Géza krasznojarszki sírjához is, megemlítve, hogy „Gyóni Géza emléktábláját összerombolta ugyan a türelmetlen sovinizmus, de amint közeledik a megértés ideje, kezd minden szuboticai kultúrember büszke lenni, hogy ezek a csöndes, poros utcák valamikor egy igazi költőt ihlettek meg”. Szinte történelmi ténynek könyvelhető el Fenyves állítása, miszerint: „…soha nem volt uszító a *Bácsmegyei Napló*, nem lett az a háború alatt sem. A háború előestéjén ez a lap a katonazenével inspirált háborús hangulattal szemben leírta, hogy Magyarország egyetlen polgára sem kívánja a háborút, s mikor a világháború kitört és nyomában sajnálatos üldöztetések, túszszedések, letartóztatások, kémhajsza indult meg, a *Bácsmegyei Napló* inkább vállalta az elvakult katonai körök üldözését, de az üldözöttek érdekében felemelte szavát s igyekezett megértőbb és testvéribb hangulatot teremteni. Talán része is van abban, hogy az első háborús hetek kilengéseitől eltekintve Bácskában és Bánátban súlyosabb visszaélések nem történtek.” Majd a sors kegyetlen iróniája, hogy 1918. november 18-án, néhány nappal a szerb hadseregnek Szabadkára való bevonulása után a katonai hatóságoknak az első rendelkezése a *Bácsmegyei Napló* ideiglenes betiltása volt, mert a lap megírta, hogy Versecen szabad volt elénekelni a magyar himnuszt.

A már többször idézett Dettre János is megemlékezett a lap negyedszázados megjelenéséről, s ebből az „1924 pünkösd napján” megjelent írásból csupán egyetlen bekezdést idézünk, nem zavartatva magunkat a számtalan jelzőtől sem. „A *Bácsmegyei Napló* ma már nem csak újság, hanem: fórum, tribün, ébresztő harsona, ítélőszék, az elárvult magyarság kultúrképességének leghatalmasabb bizonysága, gondolatok kovásza, szándékok ébresztője, tervek melengetője, gyöngék gyámolítója, elesettek vigasztalója, a jugoszláviai magyarság életérdekeinek engedelmes szolgája, fáradhatatlan munkása, kemény öklű, kemény szavú harcosa.” Ugyanebben az évben a lap november 16-ai számában Dettre ismét a kisebbségi magyar irodalomról értekezik, mintegy választ keresve egy csehszlovákiai magyar lap fölvetésére: lehet-e érték az utódállamok területén élő kisebbségek irodalmában. Igenlő válasza megindoklásában a következőket olvashatjuk: „A nemzeti irodalomnak az a feladata, hogy a nemzet gondolatkörének, érzésvilágának, lelki tartalmának, kedélyrezdüléseinek, tradícióinak, alkotó erejének, teremtő zsenijének sajátosságait, különösségeit, specifikumait az irodalom közvetítésével átadja az emberi kultúrának. Ha a magyarországi magyar lelkitartalma más tényezőkből tevődik össze, mint a kisebbségi magyaré, akkor a nyelv megegyezése ellenére dogmatikusan is indokolva van a kisebbségi magyar irodalom hivatottsága.” És a szerkesztő optimizmusával szól e cikk zárószavában is, amikor azt írja írótársai és olvasói megnyugtatására: „Minden elkülönbözés, minden szétválás gazdagodást jelent. A magyarság szétszakadása gazdaggá fogja tenni a magyar irodalmat. Erdélyben, a Vajdaságban, Szlovenszkóban a magyar kultúra új tengerszemei fakadnak, melyek fölé más-más ég borul, s más-más képét tükrözi vissza a föléje boruló arcnak.”

A szerepvállalás

Innen megint kissé vissza kell tekinteni, mert ekkor már megjelent a „színen” Szenteleky Kornél, akinek itteni indulásáról számos legenda köröz (amelyekről egyébként Bori Imre 1994-ben közölt Szenteleky-monográfiájában részletesen tájékoztat), de ezúttal maradjunk annál az állításnál, amelyet Szirmai Károly (1890–1972) e sorok írójának még személyesen vallott, miszerint Dettre János, a *Bácsmegyei Napló* szerkesztője volt az, aki felfedezte az 1921-ben Szivácra érkezett orvos-írót, annak alapján, hogy személyes ismeretségük nélkül közölte egyik tárcáját a pesti *A Hét*ből. Sokan későbbre teszik Dettre és Szenteleky szellemi találkozását, viszont a Szirmai által emlegetett tényt az is alátámasztja, hogy már maga Dettre írt előszót Szentelekynek a Pechán József festő barátja halálának első évfordulóján, tehát 1923 márciusában a verbászi kaszinóban elmondott, majd füzetben meg is jelent tanulmányához, amelynek jövedelméből egy évre rá Medgyessy Ferenc síremléket faragott a festőnek. De maradjunk egyelőre annál a ténynél, hogyan tekintett ekkor még Szenteleky az irodalomra s főleg a vajdasági magyar irodalomra, társadalomra.

Az 1919 februárjában Pesten *A Hét*nek írt *Elindulás új élet felé* című tárcájában felveti: „Alig várom már azt az időt, amikor simán búcsút mondhatok ennek az országnak, és új életet kezdhetek valahol… Hidd el, utálom már ezt a világot, a gondtól görnyedező napokat, a tehetetlen sóhajtásokat, a rozoga reményeket s ezeket az izgága, százfelé húzó embereket, akiket honfitársaimnak kell neveznem.” Majd Szivácon 1922-ben: „Három év rövid idő, a háború borzalmas emlékei még most is elevenek, a fegyverek sikoltása, az utolsó hördülések karmoló hangjai még most is kísértenek. És ez a sok véres förtelem nem kímélte meg a szabadság kis országát sem, a vértenger kis szigete is tele lett vérgőzzel és hullaszaggal…” A következő évben pedig már irodalmi vitába száll Haraszti Sándorral, aki a *Bácsmegyei Napló* karácsonyi számában *Irodalom – 1922* címen az aktivizmus és dadaizmus fölött tör pálcát, az irodalmárokat és művészeket két táborra osztva: individualistákra és kollektív érzésűekre, haldoklókra és holnap-ígéretesekre, a burzsoá ideológia védőire, a proletariátus forradalmi törekvéseivel egyirányú harcosokra. S konklúziója: „Mindezt azért írtam le, hogy alátámasszam ellenvetésemet, hogy az individualista művész még nem burzsuj művész. Az individualizmusnak éppúgy nincs köze a kapitalizmushoz, ahogy az aktivizmusnak a kollektív érzésű művészethez. Itt nem lehet ilyen vaskosan sablonizálni.”

E cikke után „sápadt hozzászólását” olvashattuk, amelyet Szenteleky így indít: „Nem óhajtom még jobban elnyújtani azt az irodalmi vagy helyesebben: írókról szóló vitát, amely a *Bácsmegyei Napló* hasábjain már hetek óta nyúlik, mert nem tartom szükségesnek arról vitatkozni, hogy ki az író? Ez a normakeresés, ez az emberskatulyázás, ez a tehetségméricskélés, ez a kicsinyes szatócspedantéria felesleges és felette művészietlen. Még ha egy irodalmi társaság megalakulásáról lenne szó, még akkor is ízlésesebb és helyénvalóbb lenne irodalmi értékekről vitatkozni, mint írók születési helyéről és mellékfoglalkozásukról. Ebben a tekintetben teljesen osztom Milkó Izidor véleményét, s ezért szükségtelennek tartom ismételgetni az ő tiszta, nagyszerű érvelését.” S miután felsorolja a téves nézetek és hibás megállapítások tucatját, véleménynyilvánítását azzal zárja: „Ez a tévedés egyúttal újabb bizonyítéka annak, hogy az írót meghatározni, osztályozni, skatulyázni nem lehet. A kritika, az esztétika tárgya nem lehet az író, hanem csupán az írói alkotás.”

Már aktív résztvevője a konstituálódó jugoszláviai magyar irodalomnak, sőt már szerkesztői munkát is vállal, amikor a kisebbségi magyar irodalomról értekezik 1924 novemberében annak nyomán, hogy egyik csehszlovákiai magyar lap fölvetette a kérdést, s nyomban meg is indította a vitát: lehet-e érték az utódállamok területén élő kisebbségek irodalma, vagy kénytelen megmaradni „rudimentális értéktelenségében”? Szenteleky kétségkívül optimista. Nyelvben és kultúrában édestestvérek maradnak az egymástól elszakított országok magyarjai, de akarva-akaratlan más-más problémák is feszítik őket, ilyen alapon más-más értékek is születhetnek, és születni is fognak, vallja.

Nem véletlenül időzünk Szentelekynél oly sokat, hiszen az ő nézete és véleménye volt a két háború között alfája és ómegája az itt kibontakozó irodalmi életnek. Gondoljunk csak bele, 1927-ben a Dettre János barátjához írt levelében egyetért vele abban, hogy „ezen a tespedt, művészietlen lapályon nincs semmi, de semmi emlék, itt sohasem voltak ősi kolostorok, évszázados kollégiumok,

hírhedt lovagvárak, görnyedt, legendás dómok, vagy templomok... ezen a józan, disznóól szagú földön sohasem éltek nótázó igricek, ferde kucsmás kurucok, sárga szakállú ötvösök, magas homlokú hitvitázók, vagy finom ujjú humanisták"... Ezek után felveti a kérdést: legyen-e vajdasági magyar irodalom? Végül meg is válaszolja, mondván: „Sorsunk, helyzetünk arra kényszerít bennünket, hogy egyéni utakat tapossunk. Lehet, hogy így széthullunk, elkallódunk, mint bitang jószág, de azért büszkén és szabadon járjuk a magányos csapásokat. Elbukunk, vagy célhoz érünk, de nem húzunk olyan igát, amelyet magunknak kellene megformálnunk szürke művészietlenséggel. S éppen ezért ki szabad mondanom: *ne legyen vajdasági magyar irodalom*. Legyenek írók a Vajdaságban, de hagyjuk a couleur locale-t meg a sajátos vajdasági lelket. Próbáljunk írni, ha tudunk, ha merünk, de ne törekedjünk olyan jelző kiérdemlésére, amely számunkra csak kötelezettséget, kötöttséget, nyűgös alkalmazkodást jelent, de amely nem fejezi ki művészi munkánk becsét, hitét, törekvését."

Véleményünk szerint Szenteleky nézeteinek fokozatos alakulásában komoly szerepet játszott Mladen Leskovac (1904–1990), az akkoriban végzett tanár (aki 1954-ben az újvidéki bölcsészkar egyik megalapítója, majd első dékánja, s számunkra az sem mellékes, azon belül 1959-ben a Magyar Tanszék megalapítója is, egyébként éveken keresztül a Szerb Matica elnöke, magyar irodalmi művek fordítója). Nos, a sziváci születésű Leskovac már egyetemista korában baráti kapcsolatba került Szentelekyvel, de rendszeres olvasója volt a *Bácsmegyei Napló*nak is. Miután a lap hasábjain lezajlott a vita akörül, létezik-e vajdasági magyar irodalom, és ha igen, mennyire vajdasági, a Matica folyóiratában, a *Letopis* 1927. áprilisi számában a szerb olvasóknak is beszámol a vita menetéről, idézve többek között dr. Szántó Miklós, dr. Vidor Imre és Szenteleky véleményét is. Ez utóbbit figyelmezteti, ne gondolja, hogy a vajdasági irodalomnak ne lennének, lehetnének „helyi színei, levegője, miliője, jellegzetességei", hogy itt „nincsenek ősi kolostorok, évszázados kollégiumok, legendás dómok". Majd kifejti, hogy ha a vajdasági írók hátat fordítanak Toscanának és a széles sugárútjainak, és témáikat például a Krivaja meg Kishegyes utcasarkaiban találják meg, de még mennyire lehetnek vajdaságiak. Bár nagyra becsüli Szentelekyt (akivel, mint írja, éppen most magyar fordításkötetet készít a szerb költészetből), de felhívja a figyelmét Tamás István, Mikes Flóris és Debreczeni József munkásságára, s kimondja: „Ne féljen, hogy ezek az írók nem találnak maguknak megfelelő hátteret és miliőt. Lehet, hogy ma még ők is Toscanában és Párizsban vannak, de visszatérnek, mert felfedezik a Vajdaságot. Mint ahogy a szerb írók közül Ignjatović, Sremac vagy Veljko Petrović és Milan Kašanin tették. Pedig ők is valamennyien a »disznóól szagú« vidékről valók."

Ezután „puhul" Szenteleky kizárólagossága, mert még ugyanabban az évben írt *Magyar gyarmatok* című esszéjében már ezt olvashatjuk: „Itt új helyzet, új adottság van, melyet komolyan kell venni, melynek lehetőségeit meg kell ismerni. Senki sem kívánja, hogy ezt a munkát magyarországi emberek végezzék el, noha ott több az ember, a kultúrérték, de kevesebb a megértés... Szellemi értelemben tehát az utódállamok magyarsága gyarmati sorsba került. Vajon a kisebbségi sors-e a keserűbb, avagy a gyarmati? – itt meddő és szomorú dolog a keresgélés, a keserű méricskélés. A valóság mindenesetre az, hogy minden magyar népdarab önálló szellemi életre van utalva."

S zárjuk e Szenteleky-blokkot azokkal a gondolatokkal, amelyek a Fenyves Ferenchez intézett leveléből valók, valamint amit *A vers a Vajdaságban* és az *Írói felelősségünk* esszéjében fogalmazott meg. Fenyveshez már az irodalomszervező és immáron az újságok irodalmi mellékleteinek szerkesztője szól, és a következőket is írja neki: „A *Bácsmegyei Napló* csakugyan egyetlen irodalmi fórum volt, sőt több is ennél: életre hívója, megteremtője az itteni magyar irodalomnak... A vajdasági magyar irodalom azonban, amelynek a B. N. levegőt és életet adott, fejlődött, izmosodott, és tíz év után eljutott ahhoz a fejlődési fokhoz, amikor további életéhez új életforma kellett: egy tisztán irodalmi szemle, mely mind a külföld előtt, mind a vajdasági olvasók előtt maradandóan és reprezentatívan képviselje az itteni magyar irodalmat." Majd a versről értekezve megállapítja, miszerint a vajdasági magyar irodalom keresi életformáit, s éppen ezért költészetének nélkülöznie kell a szilárdabb talajt. „Még nem vertünk mély és biztos gyökeret a szikes, száraz talajban..., de hitünk melegével cirógatjuk a gondolatot. Hinnünk kell önmagunkban, holnapunkban és közösségünkben." Ezen az úton haladva és gondolkodva irodalmunkról, jut el végérvényesen a helyi színek elméletének, azaz a couleur locale-nak az elméleti kidolgozásához, amely tulajdonképpen három pilléren alapszik: a szellemen, amellyel az író közösséget érez, és „színei" megfeleljenek az itteni táj kinézetének. Továbbá, hogy az író belekapaszkodva az idő, a talaj és a tények adottságaiba, az igazi életet, az „igazi mát" adja műveiben, és végső soron ne tagadja meg a földet és időt, amelyben építkezik.

Szenteleky nézetei is vitát váltottak ki, elméletét főleg Havas Emil (1884–1944) támadta, „vicinális irodalomnak" nevezve az elképzelést, de a *Kalangya* folyóirat köré tömörülő írók többsége, bár megvalósítani maradéktalanul senki sem tudta, Szenteleky nézeteit vezérelvnek elfogadta.

Szenteleky – Szirmai – Herceg János

Még mielőtt Szentelekynek megjelent volna a helyi elméletről szóló tanulmánya, az akkor mindössze tizenkilenc éves Herceg János a budapesti *Híd* 1928. évi 3–4. számában értekezik a jugoszláviai magyar irodalomról. Tekintettel arra, hogy Herceg később a vajdasági magyar irodalom meghatározó egyéniségévé válik, érdekes beleolvasni helyzetjelentésébe. Mint többen, ő is azt vallja, hogy az utódállamok magyar irodalma nagyon nehéz és „harcos úton" jutott mai önmagához, de: „Szögezzük le, Vajdaságban sohasem volt aktív irodalmi élet... ami irodalom itt van, az csak nemrég óta van, és az sem vajdasági. Még szépirodalmi folyóirat sincs..., majd ha megírják azokat a pezsgős dőzsöléseket, ha elemzik a kegyetlenül fekete, tunya bácskai földet, akkor felfigyel a vajdasági ember is, hogy: nini, mégiscsak tudnak ezek." Majd azzal folytatja, hogy a *Bácsmegyei Napló* jó arra, hogy a „kisebbségi magyarok bajait úgy-ahogy orvosolja, és megbízható tudósításaival, magas nívón álló technikai felkészültségével comme il faut újságnak tüntesse fel magát. Ezt még sikerült is, de a köréje csoportosuló és benne született irodalmat – bár túlságosan propagálja – mégsem tudta szerves egésszé gyúrni." Herceg végül megemlít néhány itt megjelent kiadványt: Szenteleky Kornélnak, „a halk szavú poétának" *Úgy fáj az élet* című novelláskötetét, Debreczeni József és Fekete Lajos „frappáns és erőteljes" verseit, és fölhívja a figyelmet a szerb költők magyar antológiájára, a *Bazsalikom*ra, valamint a készülő, „minden verskalászt összegyűjtő", Csuka Zoltán szerkesztésében megjelenő antológiára, a *Kéve* címűre.

Idézzünk is két mondatot Csuka Zoltán zichyfalvi születésű költő, szerkesztő és műfordító 1928 májusában a *Kéve* olvasóihoz írt előszavából. „A vajdasági kultúra annyiszor elsiratott szikes talajáról gyűjtöttem össze egy kévére való termést, kötöttem őket együvé és nyújtom át azoknak, akik nemcsak a nyelvükben, hanem a szívükben is viselik egy nép kultúrájának az ügyét... Vajon mit ért belőle? Mi szólunk, mi hívunk, mi zörgetünk. Hiszünk abban, hogy megnyittatik nekünk, és ezt az első kévét követni fogja a többi is."

Az irodalmi viták folyamán számtalanszor vetődött föl a kérdés, miszerint íróinknak se folyóirata, se kiadója, pályázatai, azaz olyan orgánuma, amely a fejlődést biztosíthatná. Némi esélyt Szenteleky ennek az 1929-es esztendő irodalmi termését elemezve ad, kérdésfeltevés formájában: „Megtaláljuk-e közönségünket, fogunk-e kalászokat adni a holnapnak, a nagy, magyar irodalomnak? Az induló élet ereje a hit. Nekünk hinnünk kell, mert enélkül nehezen megy az építőmunka." Miután sikerre vitte a folyóirat-alapítást, Herceg írja róla: „Szerb patríciuscsaládból származott... igen korán tanult idegen nyelveket, s mire ifjúvá érett, jártas volt a világirodalomban... A századforduló sajátos irodalmi ízlése még tartott... A békebeli Bácska boroshordókkal és óriási kondérokkal volt tele, a megye urai állandóan úgy éltek, mint valami népünnepélyen, ahol a szó csak anekdotákban forog, s csárdás után a Sorrentói emléket játssza a cigány. A millennium boldog mámora ezen a vidéken tartott legtovább. Talán szándékosan őrizték, mintegy utolsó kitombolásképpen, vagy csak azért nézték oly buzgalommal a rózsaszínű felhőket, mert éppen itt már készülőben volt a vihar."

Bori Imre Szenteleky-monográfiájában világít rá a készülődő „vihar" problémájára, megállapítva, hogy huszonnyolctól Szenteleky már irodalmi vezérként szerkeszti előbb a *Vajdasági Írás*t (mint a *Képes Vasárnap*), majd *A Mi Irodalmunk*at (mint a *Reggeli Újság*) mellékleteket, majd végül a *Kalangya* folyóiratot. De már ekkor összeütközésbe kerül a *Napló* szerkesztőjével, Fenyves Ferenccel, aki úgy vélte, csak az ő lapjában lehet irodalmat kreálni, de mint már jeleztük, keményen bírálta őt Havas Emil, voltak nézetkülönbségei a királyi diktatúra alatt az országból kiutasított Haraszti Sándorral... és számolnia kellett azzal is, hogy az írók egy csoportja Ambrus Balázs és Kázmér Ernő, azaz a *Napló* mellett tör lándzsát. Végül 1932-ben megszületett a *Kalangya*.

Szenteleky ekkor vezércikkében adja hírül: „A *Kalangya* tulajdonképpen a *Vajdasági Írás* folytatása, sőt még több szeretne lenni, mint elődje... Mi hites és elhivatott munkásai vagyunk kisebbségi kultúránknak. Talán nem szerénytelenség ezt megállapítani tíz esztendő után, amikor megértés, hála, elismerés és felébredt öntudat van mögöttünk, előttünk pedig új célok, új tervek, új akarások. Mi akarunk és teremtünk... Mi minden értéket össze akarunk gyűjteni, mint ahogy a gazda minden életet, minden kalászt kalangyába gyűjt... A *Kalangya* kötelességének tartja, hogy művészi átültetésekben bemutassa a jugoszláv irodalom kiváló értékeit, mint ahogy a *Vajdasági Írás* is tette. Mi tudjuk legjobban, hogy milyen fontos egymás megismerése, hiszen minden félreértés és ellentét okozója egymás nem ismerése vagy félreismerése. A két kultúra közötti hídverés életünk egyik legnemesebb feladata."

Még csak két legközelebbi munkatársát, a Szenteleky 1933-ban bekövetkezett halálakor örökébe lépő Szirmai Károlyt és a már említett Herceg Jánost, az utolsó *Kalangya*-szerkesztőt idézzük. Szirmai írja 1932-ben: „Négy év telt el, hogy a *Vajdasági Írás* megbukott, *A Mi Irodalmunk*on keresztül új erővel támadt fel a *Kalangyá*ban. Az akkor indulók közül többen nemcsak idehaza, hanem a külföldön is beérkeztek. Szenteleky, az ideális vezér egyre erősíti írói gárdánkat, s napról napra tördeli azokat a válaszfalakat, melyeket szeretetlen kezek ékelnek a jugoszláviai írók közé. Az írói közeledésben mit sem változtat, hogy én-pozícióra áhítozó fiatalok marxista programmal, az erdélyi *Korunk* mintájára új csoportosulásba tömörülnek. Semmit sem vesztettünk általuk. Tiszteljük a marxista ideológiát, de az irodalomra csak nagyon korlátozva tartjuk alkalmazhatónak." Herceg pedig az irodalmi vezérről ezt is megállapította: „Magyar irodalmat csinált! Az ő mozgalma nem szöveteiben, nem szellemében, hanem lelkében, nyelvében és öntudatában volt magyar. Politikai alapja ennek a mozgalomnak az volt, hogy meg kell őrizni a magyarságot jobb időkre, ki kell fejleszteni benne egy erős ellenállást a beolvadással szemben, fel kell ébreszteni a testvéri összefogás erejét, s várhatott-e ennél szebb programot akár politikustól is az ember. Ő pedig csak író volt. S talán ezért volt nagyobb hitele, ezért volt nagyobb eredménye a jelszavának, mert állapítsuk meg még egyszer, a vajdasági magyarság politikai öntudatra ébredése az ő mozgalmával kezdődik. Politikusok dolga, hogy sikert érjenek el vele."

Bori Imre már idézett monográfiájának egyik utolsó megállapítása, miszerint: „Szenteleky szerkesztő hőstette Németh Lászlóval a kapcsolatának a megteremtése, Szirmai Károly kritikai tevékenységének kilomboztatása, Herceg János novellaírásának értékelése, általában a *Vajdasági Írás* értékesebb szerzőinek a közlése. Szerkesztői credója *Szeressük azt, ami a miénk* címmel már posztumusz írásként jelent meg a *Reggeli Újság* 1933. augusztus 27-i számában."

könyv

BÁNÁTI ÉS BÁCSKAI TÖRTÉNETEK

Mihályi Katalin

Németh Ferenc: *II. Rákóczi Ferenctől Trianonig.* Bácsország Vajdasági Honismereti Társaság, 2020.

Németh Ferenc e kötetben a Bácsország folyóiratban az elmúlt tíz-egynéhány évben megjelent írásaiból közöl válogatást. A *Bánáti történetek* fejezetben többek között arról olvashatunk, hogy az Al-Duna vízszabályozási munkálatai során Bánátot is útba ejtette Széchenyi István, aki naplójában csak szűkszavúan számol be arról, hogy 1833. szeptember 1-jén érkezett meg Törökbecsére. Ám a Torontál című lap törökbecsei tudósítója 1875-ben feleleveníti a Széchenyivel kapcsolatos történetet. A helyi tanító ugyanis egyik tanulója révén meginvitálta a *Garabonciás diák* című előadásra, amelyet a gróf az alkalmi színházteremmé átalakított magtárban tekintett meg. Széchenyi Törökbecsére való érkezése előtt az eleméri Kiss család kastélyában szállt meg. A leghíresebb családtag Kiss Ernő, a későbbi aradi vértanú. A család történetének ismertetése során azt is megtudhatjuk, hogy a Kissek utolsó, Eleméren élt leszármazottját, Bobor Esztert a második világháború alatt az ottani lakosság hogyan mentette meg a kivégzéstől.

A Bácsország Könyvek e kötetéből arról is értesülhetünk, hogy 1883-ig, a Nagybecskerek–Nagykikinda vasút kiépítéséig hogyan folyt a vízi áru- és személyszállítás, és mit jelentett ez Nagybecskerek, a Bega menti város szempontjából. Fábián Dénes (1884–1938) egykori magyarcsernyei pap is gazdagította a nagy bánáti utazók körét, ugyanis 1911-ben Norvégiában járt, s visszaérkezése után egy évvel meg is jelent naplófeljegyzése az izgalmas utazásról. Szabadkai leszármazottja őrizte meg, és mutatta meg a szerzőnek a naplótöredéket és a plébános által készített fotográfiákat. S máris Bácskában vagyunk, amely szintén terjedelmes fejezetet kap a kötetben. Az első vajdasági honismereti folyóirat, a Bács-Bodrogh 1878-ban Pacsérról indult útjára, Dudás Ödön szerkesztette, és a szabadkai Bittermann-nyomdában készült. Anyagiak hiányában 1879-ben a folyóirat megszűnt. Hogyan került egy szabadkai fiatalember, Vörös Lukács hajóútja a magyar országos lapok hasábjaira? A Baldwin–Ziegler-féle északisarki expedíció (1901–1902) során a három hajó egyikének, az Amerikának a legénységéhez tartozott. A szabadkai fiatalember érdekes levélben számolt be a történtekről, viszontagságairól, és ez felkeltette az országos és a bácskai lapok szerkesztőinek figyelmét is.

A harmadik fejezet *A nagy háború s ami utána következett* címet kapta. Mint ismeretes, a Belgrádban megkötött magyar–szerb fegyverszünetet 1918. november 18-án írták alá, és tudjuk jól, mi következett: a levelezés és a sajtó cenzúrázása, a magyar hivatalnokoktól megkövetelték a hűségesküt... Mindez a magyar lakosságból óriási elégedetlenséget váltott ki. Szabadka fontos vasutas- és vasútforgalmi központ volt már a 19. század második felétől. Nem csoda, hogy a nagy délvidéki vasutassztrájk is innen indult 1919. február 21-én. A kötetben részletesen olvashatunk arról, hogyan rombolták le a magyar műemlékeket Vajdaságban az első világháború után. Megtudhatjuk azt is, 1920 augusztusában a piarista gimnázium tanárai kényszerútlevéllel hagyták el Nagybecskereket. Távozásuk előtt a piaristák a Torontál lapban közzétett apróhirdetésben búcsúztak a várostól és egykori diákjaiktól: „A becskereki kegyesrendi tanárok eltávozásuk alkalmából minden volt tanítványuknak vallás

és nemzetiségi különbség nélkül szíves istenhozzádot mondanak.” Az év augusztus végén arról tájékoztatott a nagybecskereki sajtó, hogy a diákok tanulmányaikat a becskereki állami főgimnáziumban felállított magyar tannyelvű osztályokban folytathatják. Ez azonban minden bizonnyal már egy másik történet.

KOSZOVÓ, KORRUPCIÓ, SOROZATGYILKOSSÁG

Fekete J. József

Lee Child: *Az ügy. Jack Reacher-krimi.* Második, javított kiadás. General Press, Budapest, 2020.

Lee Child az egyik legnépszerűbb kortárs krimiszerző. Állandó hőse, Jack Reacher elképesztő kalandokba keveredik, esze vág, ökle üt, könyöke letaglóz, ő a bűnüldözés ikonja. A szerzőtől jelenleg huszonkét könyv olvasható magyar fordításban a General Press Kiadónál. Ken Follett szerint Lee Child jelenleg a kedvenc thrillerírója. Ha pedig a népszerűségi listát vezető krimi író elismerően nyilatkozik egy másik krimiszerzőről, az már szakmai elismerés!

Nekem véletlenül került a kezembe egyik regénye, az általam jobban ismert Lincoln Childtól kerestem könyvet, és amíg haza nem értem a zsákmánnyal, meg voltam győződve, hogy tőle szereztem regényt, de végül kiderült, Lee és Lincoln Child nem ugyanaz a személy. Talán olyan csalafintaságra is gondolhattam, amit Dean R. Koontz követett el, amikor elhagyta nevéből az R betűt, majd Dean Koontz néven publikált. Lényegtelen, de előrebocsátom, szemernyit sem téved, aki a könyvesbolt polcáról egyik vagy másik Child regényét emeli le, aligha bánja meg.

Az ügy egy visszatekintő regény, ebből tudhatjuk meg, hogy Jack Reacher, az amerikai hadsereg szárazföldi erőinél szolgáló katonai rendőr őrnagy miért fordít hátat több mint másfél évtizedes szolgálat után a seregnek, és választja a civil életet, amely semmivel sem nyugodtabb és biztonságosabb a korábbi életénél. Azért, mert jól oldott meg egy sorozatos bűncselekményt, ami nem volt felettesei ínyére, de mivel nem iktatták ki azonnal az élők sorából, amihez némi hozzájárulással (halottak sora) is szolgált, tudta, hogy a hadseregben a továbbiakban előléptetés nélkül vegetálhatna, legfeljebb raktárfőnöki rangban, ami nem felelt volna meg a 120 kilós égimeszelőnek, akinek gyorsabban eljár a keze, mint a szája.

A kötet ebből a tekintetből „nulladik” epizódnak számít, de nem az, és nem baj, hogy a korábbi történetek szereplői is megjelennek benne. Viszont zavaróak az elvarratlan szálak.

Mississippi államban a regény szerint létezett egy Carter Crossing nevű városka, amely mellé az amerikai hadsereg a második világháborút követően katonai támaszpontot hozott létre, majd az 1990-es években aktiválta a bázist, hogy a kisváros megélhessen a katonák pénzén. Csakhogy 1997-ben beütött a benga. Egy gyönyörű fehér csajt brutálisan kivégeztek, kivéreztettek, és odalökték a település koncának. A probléma: ki a gyilkos, valaki a támaszpontról vagy helyi civil? A hadsereg ki szeretne lábalni az ügyből, a támaszpontra rendelnek egy katonai zsarut Európából, aki nyomban vesztegzár alá helyezi a teljes helyőrséget, valamint Jack Riechert a településre, álcázva. A két katonai rendőr őrnagy nem ismeri egymást, feladatuk a másik ellenőrzése, de egy húron pendülnek, gyorsan összebarátkoznak, végül együtt oldják meg az „ügyet”. A városka seriffje egy fehér nő, ami egy zömmel fekete környezetben eléggé szokatlan, de élvezi a választópolgárok bizalmát. S majdnem sorozatgyilkos.

Legalábbis ezt szeretné rábizonyítani a hadsereg. Adott számukra a lehetőség, a seriff ugyanis a haditengerészetnél szolgált másfél évtizedig – mit ad isten –, a katonai rendőrségnél, nyomozóként. Saját városában mégsem képes felderíteni egy hármas sorozatgyilkosságot, az áldozatokat ugyanis nem köti össze egyéb szál, mint hogy mindhárman rendkívül szépek voltak, a seriff nemkülönben, ezért is akarta a hadsereg ráverni a balhét, hiszen akár féltékenységből gyilkolhatta meg a lányokat, akik egyébként semmilyen tekintetben nem voltak riválisai. Az eseményekről ennyit, nehogy trailerbe csapjon át a beszámolóm.

Lee Child (James Dover Grant) az Egyesült Királyságban született, akárcsak Ken Follett, de New York államban él. Valahonnét viszont olyan ismeretekkel rendelkezik, amelyek újdonságként, meglepetésként hatnak az európai olvasóra. Például a Pentagon működése, a tengerészgyalogság és a gyalogság rivalizálása, a parancsnoki hierarchia, a katonai támaszpont működése, de ismeretlen tapasztalat az országhatárokat átszelő nyílegyenes vasútvonal, a térképre légypöttyként odamaszatolt kisváros, nyomornegyedével. Hatalmas ívű fizikai és szociális távolságok.

A regény 1997 tavaszán játszódik. Az amerikai hadsereg valamit kavar Koszovóban, havi váltásban küldi oda a Carter Crossingban állomásoztatott, békefenntartónak álcázott elit egységeit. Lehet, hogy az ottani oligarchák, maffiózók pénzmosását segítik, de megtörténhet, hogy valami nagyobb fazékban tartják a kanalukat. Mindenesetre a Pentagon élőfalként állja útját minden információnak, magyarán korruptan egymás valagát óvják a rangos alkalmazottak és civil kiszolgálóik is. A koszovói küldetés valódi célja nem tárul fel a regényben, de Reacher elkapja a sorozatgyilkost, a bázison szolgáló elit katonát, aki ráadásul a hadsereget felügyelő szenátor fia. A Pentagon ügyeiben jártas nyomozó tudja, hogy a korrupt felépítmény mindkettőjüket kihúzná a slamasztikából, ezért igazságérzetére hallgatva végez az apával és a fiával. A szenátor sem bűntelen, a település utolsó nőáldozata az ő szolgálatában állt, majd új nevet szerzett neki, ellátta pénzzel, hogy megszabaduljon tőle. Ezzel akaratlanul is prédaként lökte fia elé, aki képtelen volt ellenállni a női szépségnek. Arra viszont a regény nem ad magyarázatot, hogy miért gyilkolta meg a szenátor fia a szeretőit, arra meg főleg nem, hogy miért választott számukra szinte rituális, végsőkig brutális halálnemet.

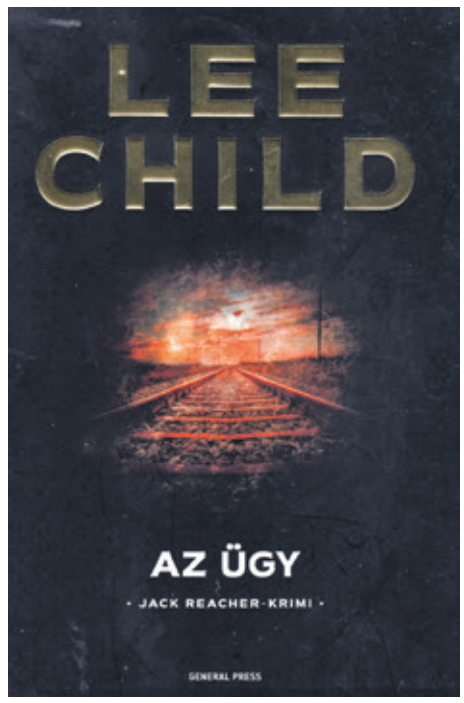

A regényben szereplők, mint David Morell Rambo-regényében a vietnámi veterán, idealizáltak. Jack Reacher és Duncan Munro fizikailag és kognitív alkatuk szerint szinte egymás másolatai, a hadsereg elit osztagai elképesztők, de a két rendőr őrnaggyal nincsenek azonos szinten. A település seriffje álomszép nő, és a hadsereg soraiban is sok a szép nő, akik a szépségük mellett számos fontos adottsággal rendelkeznek.

A regény történésének színhelyén akad néhány elhanyagolt, öntelt fiatalember, akik minden idegenbe belekötnek, de miután Jack Reacher sorozatban ellátja a bajukat, eltűnnek a porondról. Voltaképpen két (fizikailag) csúf szereplő jelenik meg a történetben, a naivabbat egy retardált balfácán lelövi, amiért az örök igazságosztó Reacher szétdurrantja a fejét, onnantól még kevésbe vonzó a katonásdit játszó mitugrász, mint bármikor korábban lehetett, mondjuk, csecsemőként.

lemez

A FOKOS ZENEKAR ZENGETŐ CÍMŰ LEMEZÉRŐL

Szabó Annamária

Karácsony előtt jelent meg a Fokos zenekar *Zengető* című lemeze a Nemzeti Összetartozás Éve – Vajdaság programsorozat keretében. Ez a kiadvány rendhagyó módon megzenésített verseket tartalmaz, amelyekből többet hallhattunk már a zenekartól az elmúlt tíz év során. Megalakulásuk óta foglalkoznak ezzel a műfajjal, de ahogyan az a lemezhez készített leírásukból is kiderül, az aktualitások, megvalósítandó népzenei ötletek elnyomták, háttérbe szorították a versmegzenésítéseket. Koncerteken, műsorokon került elő egy-egy vers, pedig ötlet volt bőven, ahogyan azt az elkészült lemez is tanúsítja, csak idő nem jutott rá a rohanó világban. Aztán eljött 2020, és lelassultunk mindannyian. A Fokos zenekar pedig végre megvalósíthatta a régóta dédelgetett álmot, megjelentethetett egy lemeznyi énekelt verset. Készültek új alkotások, átalakultak régiek, és decemberben mindez elérhetővé vált a nagyközönség számára.

A lemezen Meggyesi Éva, Petőfi Sándor, Tompa Mihály, Bobula Ida, Weiner Albert, Kenneth Klára, Tari István, Bogdán József és Arany János versei hallhatóak. A versek kiválasztásáról ezt írják a zenekar tagjai: „A kiadvány a magyar történelem jeles eseményei emlékére, azokat megörökítő versekkel kíván tisztelegni történelmünk nagyjai előtt, akik egész életükkel azt szolgálták, hogy ma is magyarul beszélhessünk, gondolkodhassunk, énekelhessünk.” A lemezt hallgatva, azt hiszem, mindenkiben felébred ez a tisztelet és hála, hiszen így születhettek meg ezek a versek is, amelyek elmondják helyettünk és nekünk mindazt, amit magyarként sokan és sokszor érzünk. A zenekar pedig olyan zenei köntössel ruházta föl ezeket az alkotásokat, hogy kétségkívül hálásak lehetünk azért is, hogy ma is tudunk magyarul énekelni.

A Fokos zenekar tagjai tudnak és szeretnek énekelni. Korábbi lemezeiken is csillogtatták énektudásukat, most viszont ez különösen nagy hangsúlyt kapott, ami természetesen adódik abból, hogy ennél a műfajnál a szöveg és az ének központi szerepet tölt be. Átütő erővel szólalnak meg együtt és külön, különböző zenei szólamokban, a cappella részekben.

A hitelesség a zenei előadás során gyakran felmerülő kérdés. Mitől lesz egy előadás hiteles? Számomra attól, ha segít abban, hogy hallgatóként is azonosulni tudjak a zenével, szöveggel. Ha az előadó hiteles, akkor ez a folyamat természetesen, szinte észrevétlenül megtörténik. Mivel a zenekar számára fontos a nemzettudat megőrzése, megerősítése, így az általuk énekelt szövegeket hiteles, magával ragadó előadásban tudják átadni.

A verseket Szerda Balázs, a zenekar egyik alapító tagja zenésítette meg. Egy elsősorban autentikus magyar népzenét játszó zenekar természetesen a népzenéből merít ihletet, és éppen ez az, aminek köszönhetően kialakulhatott az a sajátos hangzásvilág, amely a zenekar megzenésített verseit jellemzi. A hangszerelés is erre épül: megszólalnak a népi vonószenekar hangszerei, a hegedű, a brácsa, a nagybőgő, hallunk cimbalmot, a moldvai népzenei dialektusterületen megmaradt kobozt és a hozzá gyakran társuló furulyákat, valamint a szintén erre a területre jellemző kavalt, a tamburák családjából a basszprímtamburát, valamint dobot, dorombot, és a zenekar tagjai a népzenében kevésbé használatos szájharmonikát és gitárt is megszólaltatják. Amitől különlegessé válik a hangzásvilág, az a hangszerek izgalmas társítása, aminek köszönhetően a lemezen hallható dallamok nem válnak egyhangúvá. Nagyon jól kihasználják a hangszerekben rejlő lehetőségeket is, mernek játszani, és kilépni azokból a keretekből, amelyekből egy népzenei előadás során nem léphetnek ki.

Túlzás volna azt állítani, hogy csak a népzene hatása érezhető ezeken a szerzeményeken, az énekben és a zenében is gyakran érzékelhető a rockzene lenyomata. Szinte minden dalt el tudunk képzelni egy rockopera részleteként is. A dallamok jól szerkesztettek, fülbemászóak, így ez egy olyan lemez lett, amelyet nem lehet csak egyszer meghallgatni!

A hanghordozó a Magyar Kormány, a Bethlen Gábor Alap és a Nemzetpolitikai Államtitkárság támogatásával, a VM4K, a Szekeres László Alapítvány és a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség közös kiadásában jelenhetett meg.

Köszönet a Fokos zenekarnak ezért az élményért!

könyvismertető a 80. évfordulón

MEGJELENT GION NÁNDOR ÉLETMŰKIADÁSÁNAK 7. KÖTETE

Kurcz Ádám István

Gion Nándor: *Keresünk egy jobb hajót. Drámai művek, filmvázlatok, önreflexiók.* Napkút Kiadó Kft., Budapest, 2020.

Február 1-jén lesz nyolcvan éve, hogy megszületett Gion Nándor vajdasági magyar író, forgatókönyvíró, aki a határon túli alkotók közül elsőként kapott József Attila-díjat, még a rendszerváltás előtt. Gion Magyarországon a Nemzeti Alaptantervben is benne van, életművével teljes fejezet foglalkozik a középiskolai irodalomkönyvekben, sőt a 12.-es gimnáziumi szöveggyűjteményben tőle van a legtöbb széppróza szöveg. Gion kötetei folyamatosan jelennek meg a Magyar Írószövetség kiadójánál, illetve a Magvető és a Napkút Kiadónál is; hangjátékai rendszeresen hallhatók a Kossuth Rádióban – most febr. 1-től pl. a *Zongora a fehér kastélyból* című kerül adásba.

Filmjeit viszont évek óta nem sugározta a Magyar Televízió, ezért különös jelentősége van az életműkiadás *Keresünk egy jobb hajót* című 7. kötetének, amely főként forgatókönyveket és filmvázlatokat tartalmaz. Erről a kötetről már olvashattak rövid beharangozót az Előretolt Helyőrségben; az alábbiakban viszont hosszabban ismertetjük, hogy mit tartalmaz a három részből álló kötet.

1. rész. „Remélem, a szűkszavú, öreg emberek nem haragszanak meg rám” címmel mintegy az egész kötet előhangjaként adjuk közre a *Latroknak is játszott* regénytetralógia első regénye első kiadásának (Virágos Katona, Újvidék, Forum, 1973) fülszövegét. Ez az írás Gion alapvető viszonyulását mutatja be történetei anyagához, valóságalapjához és szereplőinek hús-vér eredetijéhez. A szöveg még közelebbről az utána következő hangjátéksorozat-szövegkönyvhöz jelenthet bevezetőt, hiszen az e történetek megírását megelőző gyűjtésről: annak „mesefáiról” szól bensőséges hangon. A *Kitalált és igaz szenttamási történetek az 1920-as és 30-as évekből* című tízrészes hangjátéksorozat a *Virágos Katona* folytatásának, a tetralógia *Rózsaméz* (1976) című második regényének az adaptációja. A hangjáték – amelyet az Újvidéki Rádió 1977 végén sugározott, Vajda Tibor rendezésében – nem pusztán a regény dramatizációja. Új jelenetek is belekerültek, illetve több részlet – akár a rádiószínészek játékát is megkönnyítendő – humorosabban van kidolgozva, mint a regényben. A *Rózsaméz*-adaptációt egy, a regény megírása után született visszatekintés követi *Még a megfeszített Krisztusnak is citerázott* címmel. Már ebben is felmerül a folytatásnak: a sorozat harmadik regényének a gondolata – erről a következő írásban, a *Megírandó regényeimről egy film kapcsán* című reflexióban is olvasunk. Ebben az éppen akkor írott *Börtönről álmodom mostanában* című regénynek a *Rózsaméz* folytatásához kapcsolódó tematikájáról: a második világháborúnak és különösen a háború végének a viszontagságairól is olvasunk. Emellett Sára Sándor *Keresztúton* című filmjének bizonyos szempontú kritikája is olvasható benne, ám a filmnek a Gion által kifogásolt „elfogultsága” és „egyoldalúsága” a film készítésének idején valójában a szókimondás bátorságát jelentette! Gyanítható, hogy Gion az adott politikai és egzisztenciális helyzet(é)ben (tudjuk: olyan tisztségeket viselt, amelyek a vajdasági magyarság számára stratégiaiak voltak) taktikai okból vagy „muszájból” írta ezt a két negatív jelzőt a filmre. Ugyanitt viszont Gion arra is rámutat: természetes (kellene hogy legyen!), hogy „mondja el mindenki a maga történetét” a sorsfordító 1941–1945-ös időszakról – amiről viszont valójában Gion maga sem ír(hat)ta meg nyíltan a saját közössége alaptörténetét – egészen 1993-ig, Magyarországra településéig. – Ha Gion kritikája Sára Sándor tudomására is jutott, a filmrendező valószínűleg nem vette zokon. Hiszen kötetünk egy későbbi írása: *A vád* című forgatókönyv, illetve az annak alapján forgatott film Gion és Sára nagyon jó együttműködésében, zökkenőmentes összmunkájával készült el, ráadásul a második világháború végének egy hasonlóan érzékeny – és mivel sokkal többeket érintő, így még fájóbb – kérdéskörét járja körül.

A következő írás a *Másféle ravaszkodás* című önreflexió. Ez a tetralógia harmadik kötete, a már az író Magyarországra települése és említett politikai helyzetének megkönnyebbedése után íródott *Ez a nap a miénk* című regény befejezését követően készült. Az írás címe arra utal, hogy a cenzúrához szokott író a szókimondás megvalósíthatóságával szembesülve új stratégiát követett, miután az érzékeny témák megírásakor korábban ismeretlen nehézségekkel szembesült. Hogy miféle nehézségeket hozott az írónak a szólásszabadság? A probléma egy másik oldalát például ebben a nyilatkozatában világította meg: „egy csomó dolgot nem mondhattam el, mert a valóság minden képzeletet felülmúl, és néha olyan hihetetlen dolgokról kellene beszámolnom, hogy az olvasók azt gondolnák, mindez egy beteg írói fantázia szülemény. Sokkal szörnyűbb, véresebb történeteket produkált az élet, mint amit az olvasók hajlandók elhinni vagy elviselni. Így hát szelektálni kell az írónak.” – Ez a sok szörnyűség a kötet következő darabjára is igaz: a már említett *A vád* című forgatókönyvből Sára Sándor rendezésében 1996-ban elkészült a film. A rettenetes filmdráma Magyarország szovjet megszállásáról, a szovjet katonák önkényeskedéseiről: zabrálásról, erőszakolásokról, értelmetlen gyilkolásról, illetve ártatlanoknak a Gulagra hurcolásáról szól. A forgatókönyv és a végül elkészült film közötti számos apró eltérés ismertetésére itt nincs mód, de mindenképpen megjegyzendő, hogy a sajátosan humoros gioni irónia a forgatókönyvben még itt-ott tetten érhető – ám azok a szövegrészletek kimaradtak, így a drámai témát képpel és hanggal is erőteljesen kifejező filmben semmi nem oldja a tragédiát. – A következő, a *Mi történhet?* című rövid írás pedig Gion saját közössége legnagyobb megrázkódtatásairól: 1944-ről és Jugoszlávia széthullásáról szól.

folytatás a 16. oldalon

könyvismertető a 80. évfordulón

Kurcz Ádám István

A könyv következő darabja az *Andaui híd* című filmvázlat, amely egy furcsa szerelmi történetet mesél el ahhoz a kis mosontarcsai (németül Andau) hídhoz kapcsolódóan, amelyen át 1956 novemberében mintegy 70.000 ember hagyta el Magyarországot Ausztria felé.

A kötet első nagy egységét a *Latroknak is játszott* címmel tervezett, eddig le nem forgatott film témája és vázlata rekeszti be. A filmvázlat tartalmazza a *Latroknak is játszott* című regénytetralógia fent említett első két regényének cselekményét, de folytatásaiknak: a tetralógia harmadik és negyedik regényének (*Ez a nap a miénk,* 1997; *Aranyat talált,* 2002) témáját is elmeséli, kibővíti, sőt egészen az 1990-es évek végéig vezet. Az 1898-ban induló regénysorozat időszalagja az 1950-es évekig tart. Érdekesség, hogy Gion néhány héttel a halála előtt barátjának, Fekete Nándor nagykikindai mérnöknek arról beszélt, hogy regénytetralógiáját újabb (5.) kötettel készült kiegészíteni. Ezt azzal támasztotta alá, hogy a harmadik regény végén Gallai István kockázatos módon magához vette és elrejtette Török Ádám fegyvereit, a vadászpuskájának viszont még nem juttatott szerepet. Barátja kérdésére, hogy mi lesz a puskával, Gion azt felelte, hogy „majd az ötödik regényben elolvasod". De mivel az ötödik regény nem készült el, egyedül ebben a most közreadott filmvázlatban olvashatunk némi utalást arra, hogy miről is lett volna szó benne. Például hogy az író nagyszüleiről mintázott főhőseit egészen a délszláv háborúig életben tartotta volna, és hogy a szálakat folyton és mindvégig visszavezette volna „a Délvidék közepére": „a kiindulópontra, ahol a huszadik század legvégén is érződnek az újabb forrongások".

2. rész. A kezdő darab *Az ormótlan teherhajó* címmel közreadott szöveg, amely, akárcsak az első rész első darabja, eredetileg szintén fülszöveg volt: az *Engem nem úgy hívnak* című ifjúsági regényé; most pedig a regényből 1986-ban *Keresünk egy jobb hajót* címmel Gion Nándor és Vicsek Károly közös munkájaként készült forgatókönyvhöz jelent bevezetőt. Mivel 1988-ban az Újvidéki Televízió és a Magyar Televízió koprodukciójában már elkészült a forgatókönyvből a film, itt is felvetődhet a kérdés: mi értelme van egy elkészült film forgatókönyvét kiadni? A forgatókönyvek – mint *A vád* esetében már utaltunk rá – számos ponton nem egyeznek a kész filmmel, ugyanakkor jobban mutatják az eredeti írói szándékot. Lehetnek bennük olyan részletek is, amelyek pénz vagy idő hiányában nem valósultak meg; párbeszéd(részlet)ek módosulhattak a színészi játékkor; jelenetek sorrendje változhatott meg akár még vágáskor is stb. Másrészt van, hogy a filmhez legközelebbi elérhető dokumentum – mint ebben az esetben is – a forgatókönyv, mert a film nincs meg, vagy nem hozzáférhető. A *Keresünk egy jobb hajót* című film vajdasági kópiája a NATO-bombázáskor az Újvidéki RTV raktárában megsemmisült vagy elkallódott, eddig legalábbis nem sikerült a nyomára akadni; az MTVA archívumában ma is meglévő egyetlen tekercsét pedig először és utoljára 1989-ben játszotta le az MTV 2-es adó.

A kötet következő írása önreflexió: *Már elsősorban felnőtteknek és felnőttekről* címmel adjuk közre *Az angyali vigasság* című „ifjúsági" regény első, 1985-ös kiadásának fülszövegét, amely felnőtté válási tematikáján túl azzal is illeszkedik a mellette álló írásokhoz, hogy épp *Az angyali vigasság* egy részének feldolgozása követi: *A kutya és a bárány* című filmvázlat. Ennek tartalma is érinti a felnőtté válást: a gyerekek és a felnőttek világának találkozásaiban-összeütközéseiben megélt kamaszkort – helyszíne és szereplői pedig átvezetnek a könyv talán legfontosabb egységéhez, az *Ezen az oldalon* címmel 1971-ben megjelent novellafüzér-regény történeteinek feldolgozásaihoz. A Keglovics utca (mostani kötetünkben csak „K. utca") történeteinek megírásakor találta meg Gion először a hozzá legközelebbi otthoni témákat s hozzájuk a legsajátabb hangját – ahogy 1971-es könyvéről írta: ebben „már teljességgel bejött Szenttamás, az igazi és az enyém" – így érthető meg, hogy miért írta-dramatizálta meg, illetve újra több változatban is ezeket a történeteket. Az *Ezen az oldalon* című filmvázlatok (a kötetben sorszámuk: I–II.), illetve a forgatókönyv (III.) alapján nem készült el a film; a színművet (IV.) viszont 1978 végén bemutatta és 1979 első hónapjaiban sikerrel játszotta az Újvidéki Színház. Megjegyzendő, hogy a II. filmvázlat az 1971-es köteten túl fontos elemeket-utalásokat vett az író *Testvérem, Joáb* (1969) című regényéből is. Utóbbiból magyar film/forgatókönyv nem készült; viszont szerbhorvát nyelven *Zalazak sunca* [*'Naplemente'*] címmel 1982-ben szintén Vicsek Károly rendezett belőle filmet, amelyet *Végelszámolás* címmel Magyarországon is sikerrel vetítettek. Az *Ezen az oldalon* című irodalmi forgatókönyv (III.) viszont Gion egyik legjobb drámai alkotása: emberi-közösségi viszonyokat-viszonyulásokat nagyszerűen bemutató, prózai elődjéhez méltó remekmű. Remélhetőleg egyszer film is lesz belőle. A nagy sikerrel játszott drámából (IV.) ellenben sajnos csak töredékek maradtak fenn. Tanulmányt érdemelne, hogy minden követ megmozgatva sem sikerült előkeríteni a dráma teljes szövegét. A sok-sok színházi ember Vajdaságtól Magyarországon át Erdélyig meglepően készséges segítségét ezúton is köszönjük a keresésben, mégis – nehéz ezt leírni – a dráma a maga teljességében elveszettnek tekinthető. Az *Ezen az oldalon* című színműtöredéknek viszont a fennmaradt szilánkokból is kiolvasható értéke, hogy míg Gion legtöbb művében az érzékeny témák is robusztusan férfias, olykor nyers hangon szólalnak meg, itt sokkal lágyabb, finomabb tónusban; és – ezzel összefüggésben – talán csak itt olvashatók olyan vers(betét)ek az írótól, amelyek nem szándékosan dilettánsak vagy önironikusak, hanem önazonosak és direkten hatnak.

Az *Egész közelről, belülről nézem őket* című rövid írás Kartag Nándornak az íróval készült interjújából való. Eredetileg a szintén Vicsek Károly rendezte *A késdobáló* című filmet vezette fel a televízióban. A bklokk utolsó darabja: *A Késdobáló* című irodalmi forgatókönyv az *Ezen az oldalon* egyik szálának kibontásával készült, de fő témája valószínűleg nem a „Keglovics utcában", hanem már a macedóniai útépítő tábor barakkjában fogant.

3. rész. A többi önreflexióval szemben a harmadik részt megnyitó *Miről álmodunk mostanában?* című írást nem követi (és nem előzi meg) olyan konkrét mű, amelyre vonatkozik. Ez a szöveg az egész „felnőtt férfi blokk" előhangjaként értelmezhető, mert – mint az eredetileg Turi Tibor által jegyzett cikk eredeti, hosszú alcímében is olvasható, ebben „Gion Nándor vall új regényéről, satuba szorított érzéséről, kisebb-nagyobb megalkuvásainkról, valamint a szűkre szabott térről, amely szorongatva körülvesz bennünket". Az írás közelebbről – a fent már említett – *Börtönről álmodom mostanában* című regény keletkezéséről, illetve adatközlőjéről, Gion máshol is említett barátjáról (Hajdú Laciról) szól; és szimbolikus időpontban jelent meg a Magyar Szóban: az 1990–1991-es szilveszteri-újévi számban volt olvasható. A következő darab – bár burkoltan – szintén erősen kisebbségi témájú, és eredetileg a Híd 1976/6. számában szerepelt, *Izsakhár, folytatás* címmel. Az *Izsakhár, folytatás* furcsa módon kimaradt a regénnyé bővítettt továbbírt Izsakhár-témából. Eredeti, kevéssé informatív címe helyett azért adtuk most neki az *M. Holló János furcsa álmai* címet, mert az írás legérdekesebb témája két álom: egy, a novellában „valósággá" váló írói látomás egy csontvázról – illetve egy Trianon-allegóriaként is értelmezhető „valódi" álom egy kisebb madárról és fészkének négy nagyobb bitorlójáról. (Utóbbi – az egész életmű összefüggéseit nézve – mintegy felvezeti a novella utáni évben, 1977-ben megjelent *A károkatonák még nem jöttek vissza* című regény hasonlóan kisebbségi jelentésű madárszimbolikáját.)

A kötet következő írása az *Izsakhár* című regényből és például a *Nem baleset lesz,* valamint a *Védőszentek a fenyők között* című novellából írott forgatókönyv, amelynek elkészítésében közreműködött Havas Péter filmrendező is. Az irodalmi forgatókönyvből 2001-ben elkészült *A Szivárvány Harcosa* című film. Az alkotás fekete humorba hajló iróniával karikírozza a délszláv polgárháború értelmetlenségét – bemutatva benne a magyarság mindenképpen vesztes helyzetét. A filmben „M. Holló János" egyik bemutatkozásakor elhangzik – amit eddig csak sejthettünk –, hogy az író alteregójának nevében az „M." előtag a „Magyar" szót takarja. Az *Izsakhár* című regény folytatásának tekinthető az 1996-os *Mint a felszabadítók* című novellafüzér(-regény). Kötetünk következő darabjai – *Az asztalosmester* cím alatt – ezek keletkezésének forrásvidékére vezetnek el: arról a valóban élt asztalosmesterről, név szerint Ürmösi Józsefről (az írásokban Irmai Józsefről) szólnak, akinek a saját történeteit Gion ezekben az írásokban dolgozta fel. Az egyik ilyen novella *Úriemberek a folyón* címmel jelent meg; ebből készült kötetünk következő darabja: egy hangjátékszövegkönyv első kidolgozása. A mű szimbolikus helyen: egy, a háborús blokád alá vont Jugoszlávia felől Magyarországra tartó hajón játszódik, ráadásul rajta utazik Gion alteregója, az *Izsakhár* című regényével éppen elkészült M. Holló János nevű író is... Ezt az írást mintegy mutatványként közöljük: hozzá hasonlók Gion novelláinak Magyarországon készült rádióváltozatai. (Az Újvidéki Rádióban felvételezett hangjátékokat az életműkiadás előző kötete is tartalmazott; a most ebben a kötetben lévőkkel együtt Gion összes Újvidéken készült hangjátékát megjelentettük.) Az *Úriemberek a folyón* című rádiójáték jóval terjedelmesebb és kidolgozottabb gépírott változata *Úriemberek a Dunán* címmel – más Gion-hangjátékokkal együtt – az MTVA archívumának borítéktárában van; ezeknek az írásoknak a közreadása pillanatnyilag adminisztratív akadályok miatt nem lehetséges.

Az Író címmel közreadott írás előkészületnek tekinthető a jelen kötetben lévő előző forgatókönyv folytatásához: az életműkiadás 6. kötetében *Szivárvány Harcosa Budapesten* címmel megjelent darabhoz. A kötet következő írásai az említett forgatókönyv bevezetője és két változatban elkészült vázlata. Ezek a forgatókönyv megjelente után azért érdemesek a figyelemre, mert általuk betekinthetünk az írói alkotás folyamatába: a vázlathoz képest ugyanis súlypontok kerültek át, fontosnak tűnő tematikai egységek maradtak el, illetve változtak meg a kidolgozott drámai műben. *A Vállalkozók* és *A Festő* című írások bevezetőnek vagy vázlatnak, esetleg ajánlónak készülhettek az *Amarilla, a feledékeny kuvasz* vagy *Ámuldozó szemek* című forgatókönyvhöz, amely szintén az életműkiadás 6. kötetében jelent meg, és az 1990-es évek budapesti alvilágát is tematizálja. Kötetünk utolsó darabja, Az *Amarilla, a feledékeny kuvasz* című filmvázlat, amelyet Gion Nándor a forgatókönyvvel együtt András Ferenc filmrendezővel közösen jegyzett. Ez az írás – több fent említett műhöz hasonlóan – még szintén várja a producert, hogy elkészüljön belőle a film.

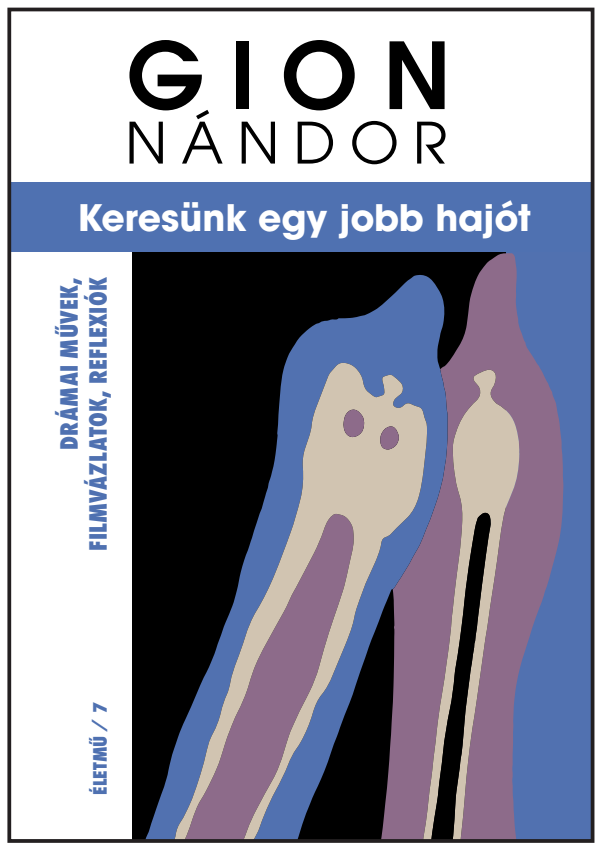

Összegezés. A fentieket végigolvasva talán kitetszett, hogy Gion olyan életművet alkotott, olyan ívet épített-szerkesztett, amelyben minden műnek, még az egészen aprócska forgácsoknak is megvan a saját helyük; és hogy még a legkisebb szilánkok is kiadásra kész kerek egészek, amelyek mozaikdarabokként szervesülnek bele az életmű nekik szánt részletébe; és hogy Gion lélegzetelállítóan igényes írásművészete miatt valóban egyetlen szöveget sem kell, mert nem érdemes kihagyni az életműkiadásból. Ezért, ha Isten is úgy akarja, minden fellelhető írás benne is lesz: a tervezett 8. kötetben Gionnak azok a szövegei, amelyek más írókkal, művészekkel és műalkotásokkal való kapcsolatát mutatják be: az ismertetők, a kritikák, az ajánlások, sőt az általa készített fordítások és átdolgozások is. A 9. kötetben pedig többek között cikkei, nyilatkozatai és alkalmi beszédei kapnak helyet, amelyek eddig kötetben megjelent műveiből kevéssé ismerhető oldaláról: közéleti emberként és kultúrpolitikusként: írószövetségi és kiadóitanács-elnökként, színházigazgatóként, rádiós főszerkesztőként is bemutatják az írót. A 10., a „pótkötetben" pedig esetleg azon szövegek legjobbjai lesznek benne, amelyeket mások dramatizáltak Gion műveiből.